

2014:03

Barkåkra kyrkogård

Vård och underhållsplan

2013

Åsa Jakobsson och Maria Sträng

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2014:03

Barkåkra kyrkogård

Vård och underhållsplan

2013

Dnr K12.20-145-13
Barkåkra socken, 1377
Barkåkra församling
Ängelholms kommun
Skåne län

Åsa Jakobsson och Maria Sträng

Regionmuseet Kristianstad

Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad

Box 134, Stora Torg

291 22 Kristianstad

Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund

Box 153, St Larsomr. Byggnad 10

221 00 Lund

Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2013 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2014:03

Omslagsfoto: Barkåkra kyrkogård, vy från nya kyrkogården mot gamla kyrkogården med kyrkan.
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

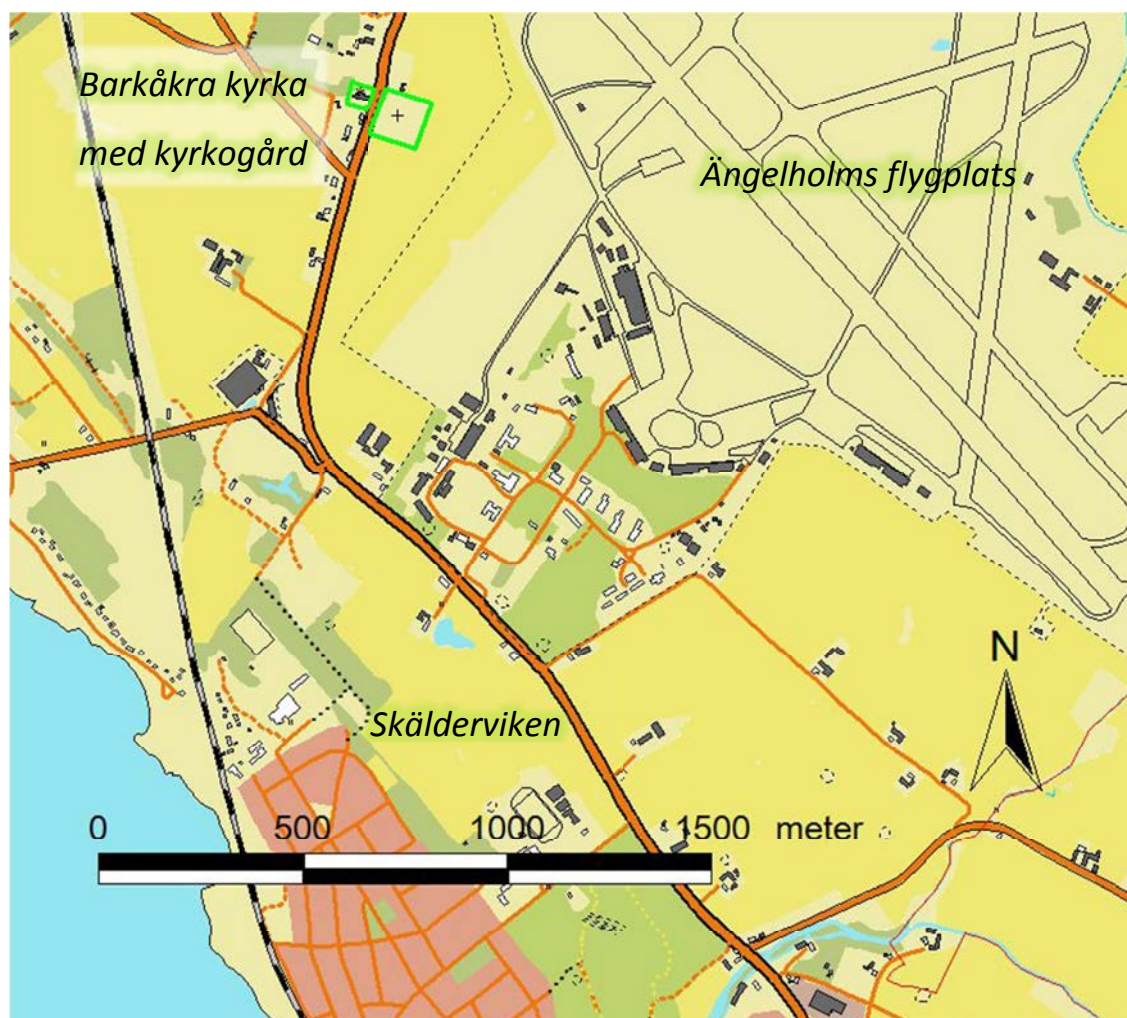
Innehåll

INLEDNING.....	8
OM VÅRD- OCH UNDERHÅLLSPLENEN.....	8
KYRKOGRÅRDENS SKYDD I LAGEN	9
KYRKOGRÅRDENS GRÖNA KULTURARV.....	11
HISTORISK BAKGRUND	12
BARKÅKRA SOCKEN OCH KYRKA.....	12
KYRKOGRÅRDENS ANLÄGGNINGS- OCH FÖRÄNDRINGSHISTORIA	13
<i>Gamla kyrkogården</i>	13
<i>Nya kyrkogården</i>	15
BESKRIVNING.....	17
MURAR OCH GRINDAR	17
KVARTER OCH GÅNGSYSTEM	19
DET GRÖNA PÅ KYRKOGRÅRDEN	21
GRAVPLATSER	22
LAPIDARIET.....	24
VÄXT- OCH DJURLIV.....	25
KULTURHISTORISK VÄRDERING	27
KARAKTERISERING.....	27
KULTURHISTORISKA VÄRDEN	30
BIOLOGISKA VÄRDEN	30
GRAVANORDNINGAR MED SÄRSKILDA KULTURHISTORISKA VÄRDEN	31
ÅTGÄRDSBEHOV	32
MURAR	32
GRINDAR OCH STAKET.....	32
KVARTER OCH GÅNGSYSTEM	33
VEGETATION	33
GRAVVÅRDAR	33
TRÄDVÅRD	34
VÄXT- OCH DJURLIV.....	35
10 ÅRS PLAN FÖR VÅRD OCH UNDERHÅLL AV KULTURHISTORISKA VÄRDEN	36
MÅLSÄTTNING OCH UTVECKLING	37
KÄLLMATERIAL	38
LITTERATUR	38
OTRYCKTA KÄLLOR	39
INTERNET	39
FÖRSAMLINGSARKIVET.....	40
BILAGA 1 LAGSTIFTNING OCH STYRDOKUMENT	41
KULTURMILJÖLAG (1988:950).....	41
BEGRAVNINGSLAGEN	42

PLAN- OCH BYGGLAG (2010:900)	43
MILJÖBALKEN (1998:808).....	44
JAKTLAGEN (1987:259)	44
ARTSKYDDSFÖRORDNINGEN (2007:845)	45
MILJÖMÅL	45
BILAGA 2 ALLMÄNNA RIKTLINJER FÖR VÅRD OCH UNDERHÅLL.....	46
GRAVVÅRDAR OCH ANDRA ANLÄGGNINGAR AV STEN	46
<i>Biologisk påväxt på sten.....</i>	46
<i>Rengöring av sten.....</i>	47
<i>Andra skador på sten .....</i>	47
<i>Förebyggande åtgärder för gravvårdar av sten.....</i>	48
<i>Åtgärder som kräver specialkompetens.....</i>	49
<i>Tillståndsprovning .....</i>	49
<i>Läsa mer:.....</i>	49
ANORDNINGAR AV JÄRN	49
<i>Förebyggande åtgärder för anordning av järn.....</i>	50
<i>Åtgärder som kräver specialkompetens.....</i>	50
<i>Tillståndsprovning .....</i>	50
<i>Läsa mer:.....</i>	50
KYRKOGRÄNSMURAR.....	50
<i>Förebyggande åtgärder .....</i>	51
<i>Åtgärder som kräver specialkompetens.....</i>	52
<i>Tillståndsprovning .....</i>	52
<i>Läsa mer:.....</i>	52
MARKTÄCKNING	52
<i>Tillståndsprovning .....</i>	53
HÄCKAR OCH BUSKAR.....	53
SVAMPSKADAD BUXBOM.....	53
<i>Ersättningsväxter .....</i>	54
<i>Tillståndsprovning .....</i>	54
<i>Läsa mer:.....</i>	54
TRÄDSJUKDOMAR.....	55
NATURMILJÖN	56
BILAGA 3 ÅTGÄRDER.....	57
ÅTGÄRDER PÅ GAMLA KYRKOGRÄNSEN	57
ÅTGÄRDER PÅ NYA KYRKOGRÄNSEN.....	58
BILAGA 4 ÖVERSIKTSKARTOR	59
GAMLA KYRKOGRÄNSEN	59
NYA KYRKOGRÄNSEN	60

Skånekartan med Ängelholms kommun markerad med rosa färg. Barkåkra markerat med svart punkt.

Barkåkra kyrkby ligger norr om Skälderviken och väster om Ängelholms flygplats.

Inledning

Om vård- och underhållsplanen

Vård- och underhållsplan för Barkåkra kyrkogård är utförd av Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne på uppdrag av Barkåkra församling. Fältarbetet utfördes under hösten 2013 med påföljande rapportskrivning. Från församlingen har kyrkogårdsföreståndaren Mats Hultmark och kyrkvaktmästaren Cecilia Svensson medverkat.

Vård- och underhållsplanen omfattar området som ligger innanför de yttre omgärdningarna. I detta område har strukturen som innefattar gångsystem, gravkvarter, gravplatser och gravvårdar samt växt- och djurliv undersökts, beskrivits och analyserats. En trädvårdsplan ingår också, vilken är en delfördjupning av vård- och underhållsplanen men som finns i en fristående rapport. Kyrkogårdens närmiljö utanför området presenteras mer generellt. I direkt anslutning till gamla kyrkogården finns ett par byggnader som har anknytning till kyrkogården. Byggnaderna tas inte upp här då de finns med i vård- och underhållsplan för församlingens fastigheter.

Vård- och underhållsplanen utgår från en dokumentation som utfördes av Regionmuseet/Landsantikvarien i Skåne och finns i Rapport 2002:70 *Dokumentation av Barkåkra kyrkogård, Barkåkra socken, Ängelholms kommun*. Text från rapporten har efter uppdatering använts till kapitlena *Historisk bakgrund* och *Nulägesbeskrivning* samt *Karaktärisering*. Om inget annat anges är bilderna tagna av Regionmuseet under 2013.

Syftet med vård- och underhållsplanen är att lyfta fram och tydliggöra kyrkogårdens kulturhistoriska värden samt vård- och underhållsåtgärder för att bevara och utveckla dessa. Kunskapen om kyrkogårdens historiska utveckling och beskrivningen av dess utseende idag bildar underlag för den kulturhistoriska bedömningen. De åtgärder som genomförs bör kontinuerligt dokumenteras så att arbetet kan följas upp och planen bör ses över med 10 års intervaller.

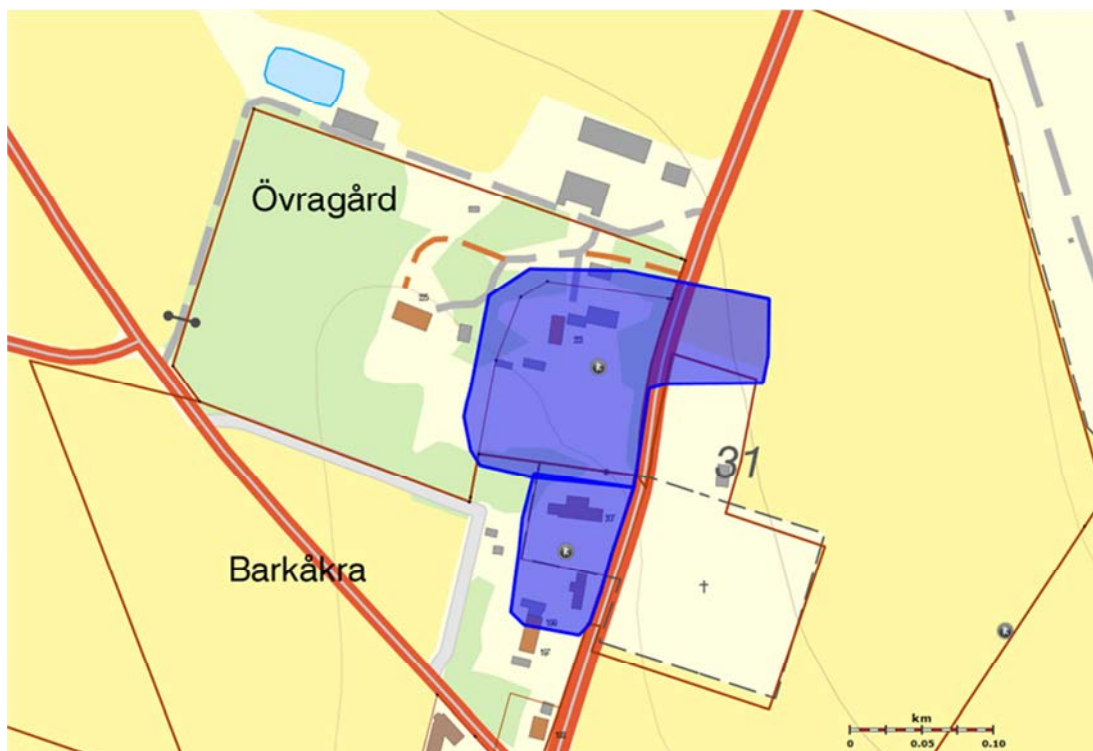
Vård- och underhållsplanen syftar till att:

- tydliggöra de kulturhistoriska värdena inklusive de biologiska värdena för församling, kyrkogårdsbesökare och allmänhet
- kyrkogården vårdas på bästa möjliga sätt så att de kulturhistoriska värdena säkerställs och utvecklas
- förvaltningen får riktlinjer i det konkreta vård- och underhållsarbetet
- tillståndshanteringen för såväl kyrkogårdsförvaltningen som länsstyrelsen underlättas

Lund 2014-01-29

Åsa Jakobsson och Maria Sträng

Barkåkra kyrkogård ingår i fornlämningsområdet Barkåkra 111:2 (nedre delen av det blåfärgade området) och angränsar till Barkåkra 111:1 som båda utgör bytomter och kyrkotomt med bebyggelse lämningar från medeltiden. Gränsdragningen är gjord utifrån karta från år 1726 och ungefärlig. Vid planerat markåtgripande på kyrkogården ska länsstyrelsen kontaktas. Länsstyrelsen kan ge besked om när tillstånd krävs. Karta från Riksantikvarieämbetets webbtjänst Fornsök.

Kyrkogårdens skydd i lagen

Kyrkogården skyddas enligt *Kulturmiljölagens 4 kap (11-14§§)* såsom kyrkligt kulturminne och skall vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskas eller förvanskas. Enligt Riksantikvarieämbetets råd om hur kulturmiljölagen (KML) skall tolkas innebär detta att vårda och underhålla på ett sätt som bevarar kyrkogårdens gestalt, struktur, innehåll samt den spegling av samhällstrukturen som kan avläsas där. För att få genomföra väsentliga förändringar som kan påverka det kulturhistoriska värdet behövs tillstånd från länsstyrelsen. Tillstånd krävs till exempel för utvidgning, uppförande eller ändring av byggnader, murar, portaler eller andra fasta anordningar. Till fasta anordningar räknas enligt KML gravanordningar som tillfallit upplåtaren och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde. Även borttagande av växtlighet, såsom trädfällning, borttagande av staket och hårdgörande av befintliga och nya gångar kräver länsstyrelsens tillstånd.

Ett starkt begränsat antal enskilda vårdar kan ges skydd som kyrkliga inventarier enligt Kulturmiljölagen. Skyddet gäller för äldre gravvårdar som är musealt uppställda men också för äldre vårdar som är löst placerade i kyrkobyggnaden eller på kyrkogården. Även äldre byggnadsdelar i kyrkogårdsmuren kan klassas som inventarier alternativt fornminne.

Barkåkra kyrkogård ingår i *forminnesområdet Barkåkra 111:2* och angränsar till *Barkåkra 111:1* som båda utgör bytomter och kyrktomt med bebyggelse lämningar från medeltiden. Begränsningen är gjord utifrån 1726 års karta och är ungefärlig. Området skyddas enligt *Kulturmiljölagens 2 kap*. På gamla kyrkogården är alla ingrepp i mark utöver den normala gravgrävningen tillståndspliktigt då det kan beröra under mark dolda fornlämningar. Länsstyrelsen kan lämna besked om när tillstånd krävs. Eventuella fynd av fornlämningar måste rapporteras till Länsstyrelsen.

Alléer på kyrkogården, det vill säga enkla eller dubbla trädrader om minst fem lövträd omfattas ofta av biotopskyddsbestämmelserna i *Miljöbalken 7 kap (11§)*.

Bestämmelserna gäller alléer utmed vägar, tidigare vägar och även alléer som finns i ett övrigt öppet landskap. Enligt beskrivning och vägledning om biotopen allé i bilaga 1 till *Förordningen om områdesskydd (1998:1252)* kan även en gångväg i vissa fall betraktas som väg.

Stenmurar vid begravningsplatser och kyrkotomter, i direkt anslutning till jordbruksmark, omfattas också av biotopskyddsbestämmelserna.

I de fall där det finns fridlysta arter på kyrkogården gäller *Artskyddsförordningen (2007:845)*. I den står det bland annat att det är förbjudet att skada eller förstöra fortplantningsområden eller viloplatser för fridlysta arter, oavsett om det sker avsiktligt eller oavsiktligt (*4 § 4 punkten*). Länsstyrelsen kan lämna besked om dispens krävs vid åtgärder.

För besökande kan en plats som sjuder av fågelsång, surrande insekter, vackra blommor och porlande vatten ha en positiv inverkan. Det lummiga gröna och kyrkogårdens olika livsformer bidrar till att ge miljön ett betydelsefullt upplevelsevärde.

Kyrkogårdens gröna kulturarv

Det gröna kulturarvet, det vill säga träd, häckar, buskar, gräsytor och andra planteringar, är en betydelsefull del av kyrkogårdar och begravningsplatser. Detta gäller inte minst träden som skapar rum och bidrar till kyrkogårdens speciella karaktär. De kan berätta en del av bygdens historia och är ofta de äldsta individerna som finns i omgivningen vilket gör dem till representanter för trädkontinuiteten i landskapet kring kyrkan. Träden har även en viktig roll för andra arter på och i kyrkogårdens närhet vilket har resulterat i att kyrkogårdar räknas som en prioriterad trädmiljö i Naturvårdsverkets *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd*. Mer information om åtgärdsprogrammet finns i bilaga 2 under *Naturmiljön*.

Kyrkogårdsmiljön i sin helhet lockar till sig vilda arter och fungerar som en fristad för växter och djur. Många av dem är knutna till människan genom att de har anpassat sig till äldre tiders markskötsel. I takt med att människan har förändrat det omgivande landskapet har kyrkogårdarnas betydelse för det vilda ökat. Ofta finns det ovanliga växter och djur på kyrkogården som inte längre kan leva på andra platser. De naturliga livsmiljöer som funnits i form av gamla träd, ängsmarker och åkerholmar, är till stora delar förändrade eller försvunna. Kyrkogårdens egenskap som en stabil plats med grönska närvarande under en lång tid har med andra ord en stor betydelse för både den biologiska mångfalden och kyrkogården som kulturmiljö.

Geometrisk karta över kyrkbyn Barkåkra, 1726. Kyrkogården består av området närmast runt kyrkan och huvudingången ligger i kyrkogårdsmurens sydöstra del intill nuvarande församlingshemmet. Söder om kyrkogården ligger Klockaregården med ekonomibyggnader som revs på 1920-talet. Klockaregårdens huvudbyggnad bevarades och används idag som församlingshem.

Historisk bakgrund

Barkåkra socken och kyrka

Barkåkra ligger i Ängelholms kommun, några kilometer norr om Ängelholm. I Barkåkra socken ligger förutom Barkåkra även byarna Vantinge, Vejby, Magnarp, Errarp och Skaftarp samt fiskelägena Vejbystrand och Skålderviken. Barkåkra har alltid varit en av de minsta byarna i socknen medan Vejby varit den största. Anledningen till varför kyrkan lokaliserats till Barkåkra tros bero på att kyrkan ligger på samma höjdsträckning som ett antal bronsåldershögar. På flera andra håll på Bjärehalvön har det funnits kultplatser i anslutning till bronsåldershögar varför man inte kan utesluta att en sådan även funnits i Barkåkra. Bruket att anlägga kyrkor vid forntida kultplatser var utbrett under början av medeltiden. En annan teori att just Barkåkra valts till kyrkby är att kyrkan därigenom hamnade centralt i socknen.

I socknen ingick även Luntertun som låg nära mynningen av Rönne å och hade stadsrättigheter under slutet av 1400- och början av 1500-talet. Då staden i början av 1500-talet flyttades uppströms Rönne å anlades en ny stad som fick namnet Ängelholm. Luntertuns stadskyrka som ingått i Barkåkra socken revs och en ny kyrka uppfördes i Ängelholm. Stenkyrkan som hade byggts femtio år tidigare föregicks troligtvis av ett äldre fiskarkapell.

Fram till mitten av 1500-talet tillhörde kyrkorna i Ängelholm och Barkåkra samma pastorat. Därefter bildade Ängelholm en egen församling medan Barkåkra förenades med Rebbelberga. Den senare kyrkan utgjorde annexförsamling till Barkåkra ända fram till 1962 då den nya pastoratsindelningen trädde i kraft.

Barkåkra kyrka uppfördes på 1100-talet och bestod då av långhus, kor och absid. I slutet av medeltiden byttes det plana taket mot valvbågar och fönstren gjordes större. I samband med detta förlängdes också kyrkan i öster varmed det äldre koret och absiden revs för att ge plats åt ytterligare två travéer. Även i väster förlängdes kyrkan genom en torntillbyggnad. På norra sidan byggdes en sakristia och i anslutning till söderporten uppfördes ett vapenhus. De två senare tillbyggnaderna revs under 1800-talet. Sakristian ersattes av en tillbyggnad som gav plats åt den växande församlingen. Efter att tillbyggnaden, eller nykyrkan som den kallas, uppförts har det inte gjorts några större förändringar. Den sakristia som uppfördes på 1800-talet revs på 1920-talet då kyrkan restaurerades och fick nytt tegeltak.

Kyrkogårdens anläggnings- och förändringshistoria

Gamla kyrkogården

Slutet av 1600-talet

I protokoll från 1697 anges att porten till kyrkogården har lagats med nytt trävirke och tegel. 200 taktegel införskaffades från tegelbruket i Rydebeck. Då det fanns en port torde det även ha funnits en mur. Det stora antalet taktegel tyder på att lagningen även avsåg muren.

1700-talet

Kyrkogården avgränsas i öster av landsvägen. Även i norr och väster är avgränsningarna i rät linje. Mot söder är avgränsningen inte rak utan en del av kyrkogården sträcker sig ner en bit mot klockargården. Klockaregårdens ekonomibyggnader utgjorde ett hinder för utbyggnad och det var inte förrän på 1920-talet då dessa revs som man kunde ta marken i anspråk.

1840-talet

Beslut om att utvidga kyrkogården fattas 1846. Läget anges inte men sker troligen i anslutning till den gamla kyrkogården. De begravna beslöts att läggas varvtals bredvid varandra i det nya stycket.

1870-talet

Mark motsvarande den gamla kyrkogårdens storlek och som låg på andra sidan landsvägen skänks till församlingen 1877. Pengar skänks till anläggningen av nya kyrkogården året därpå så att man så snabbt som möjligt kunde inviga den nya kyrkogården. De som redan hade familjeplatser på gamla kyrkogården fick i mån av plats fortfarande låta sig begravas där.

Tidigt 1800

På kyrkogården betade svin och ask- och kastanjeträd fanns på kyrkogården. Kyrkogården beskrivs i ett syneprotokoll från början av 1800-talet ”wara aldeles

utbetad samt syntes tecken efter Swinrötning, och hafwa de å kyrkogården till prydnad stående Aske- och Kastanjeträden blifwit illa medfarna i afseende på grenars afhuggande”.

Kyrkogårdsmuren omnämns i samband med en beskrivning från 1806 över Barkåkras omgivningar.

Beslut fattas 1819 om att uppföra en ny mur som skulle vitrappas.

1850-talet

Muren skadad återigen. En stor del av tegelpannorna hade gått sönder och regnvattnet hade orsakat sprängningar i murverket. 600 nya tegelpannor från Höganäs, tegelsten och kalk införskaffades.

1870-talet

Nya kyrkogården invigs 1877 och är då omgärdad av en ringmur. Åren efter invigningen anlades planteringar och grusade gångar. Troligen planteras hagtornshäcken och kastanjeträden i samband med att kyrkogården anläggs. Beslut om att de begravda skulle läggas i varv efter varandra.

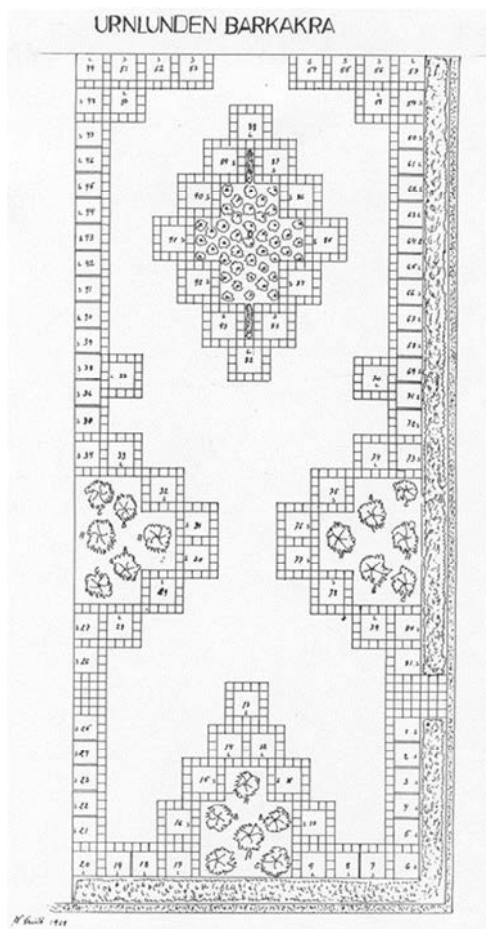
Början av 1900-talet

Enligt biskopsvisitation 1908 är kyrkogården i ordentligt skick.

1910-talet

1912 anges att kyrkogården riskerar att bli alltför vildvuxen och en kommitté tillsätts för att förhindra att detta. På gamla kyrkogården norra sida föreslås att befintliga ovårdade gravkullar utjämnas och håligheter eller fördjupningar ifyllas. Även mark söder om kyrkan var ojämn och skulle åtgärdas. Gångar anläggs även på den gamla kyrkogården. Muren anges vara i behov av lagning.

Samma år anges att det är brist på gravplatser. Gamla gravstenar beslutas tas bort för att göra plats för nya. Stenar med läsbar text sparas och placeras på ett lämpligt ställe. Trots borttagandet av vårdar skulle kyrkogården på sikt vara för liten.

1960-talet

Urnlunden på gamla kyrkogården tillkommer i slutet av 1960-talet. Utvidgningen innebar att den gamla muren revs och flyttades ut så att även den nytillkomna delen blev muromgärdad. Mursträckningarna i söder och väster hamnade på så sätt i rät linje med varandra. Den nya muren utfördes så att den överensstämde med den gamla men gjordes något lägre för att urlunden inte skulle bli alltför instängd. Uppdraget gick först till trädgårdsarkitekten Johnny Sydvardt vars ritningar är daterade till åren före det att utvidgningsförslaget gick igenom 1965. Urnlundens nuvarande utseende överensstämmer dock inte med Sydvardts ritningar utan snarare med de som Nore Prütz signerade 1968 (se bild).

Nya kyrkogården

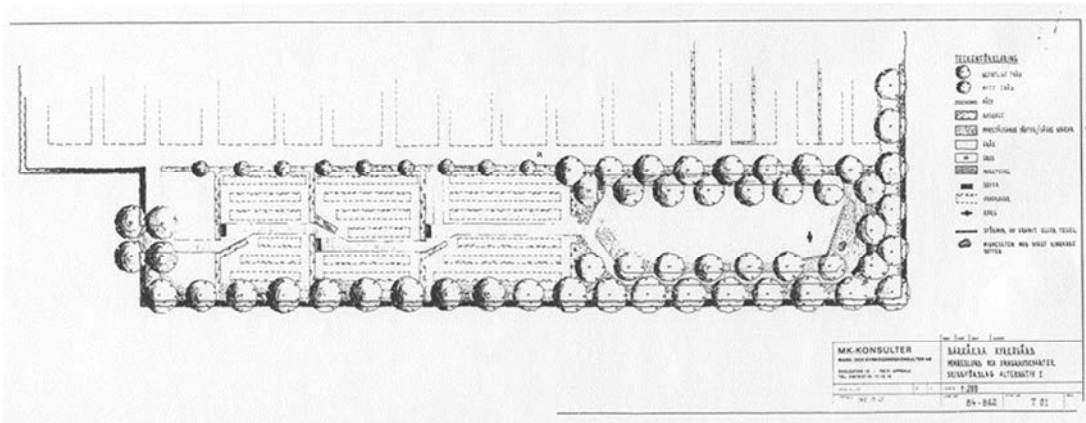
1910-talet

Nya kyrkogården riskerar liksom den gamla att bli alltför vildvuxen. På nya kyrkogården gjordes liknande arbeten för att få marken jämn. Beslut om att skära ner och komplettera hagtornshäcken och rensa den från ogräs. I de luckor som uppstått skulle samma slags häck inplanteras. Plantering av kastanjetråd på de ställen där sådana tagits bort.

1920-talet

Nya kyrkogården utvidgas åt öster och söder. De befintliga kvarteren utvidgas söderut och därefter anlades nya kvarter i öster. De nya kvarteren fick så småningom häckavgränsningar av bok och avenbok. Klockargårdens ekonomilängor rivs men marken frigörs inte för församlingen.

Begravningsplats för patienter vid Kronprinsessan Victorias kustsanatorium, 1000 kvadratmeter, anläggs 1922. Innehas och sköts av sanatoriet fram till 1987 då församlingen tar över skötseln platsen. Platsen består av mellan 150 och 200 begravingar.

Skissförslag över urngravskvarter och minneslund, Mark- och kyrkogårdskonsulter AB 1985. Minneslunden omgestaltades bland annat med nytt gångsystem i början på 2000-talet efter förslag av Pål Reijer.

1930-talet

Muren längs vägen på den nya kyrkogården uppförs och nya entréer tillkommer 1933. Enligt beskrivning skulle murarna vitas och grindarna skulle göras i brunbetsad och lackad ek. Förslag på terrassering på kyrkogårdens östra sida.

Norra muren tillkommer 1939 (efter att kyrkstallen flyttats).

1940-talet

Nya kyrkogården utvidgas 1946.

1960-talet

1968 sker invigning av nya delen som innefattar nuvarande urn- och minneslunden längs södra delen samt de östra kvarteren (med ny numrering). Kvarteren delades av med oxbärshäckar (cotoneaster) och avgränsades då mot väster och i gångarna med tujahäckar. Nya delen ritades av Nore Prütz. Det stora träkorset restes samtidigt.

1980-talet

Urnkvarter och minneslund längs södra delen omarbetas efter förslag av Mark- och kyrkogårdskonsulterna i Uppsala, 1985.

2000-talet

Minneslunden omgestaltas omkring 2002 av Pål Reijer. Till exempel tillkom då Rododendron mot syd och väster. Nytt gångsystem med svagt svängande gångar anlades.

Askgravlunden tillkommer 2004.

Återlämnade vårdar som tidigare varit ställda intill kyrkogårdsmurens östra del flyttas till lapidariet i samband med att det kom till, 2006.

Murar och grindöppningar på gamla och nya kyrkogården. Överst: grindöppningen mot väster på gamla kyrkogården och norra muren. Nederst: nya kyrkogårdens mur med öppning mot norr och stigluckan i gamla kyrkogårdens norra mur.

Beskrivning

Murar och grindar

Både nya och gamla kyrkogården omgärdas på alla sidor av mur och trädkrans. Muren består av murad gråsten med putsade och bitvis vitmålade fogar. Avtäckningen består på alla sidor av enkupigt lertegel med två till tre pannor i bredd. De äldsta delarna av gamla kyrkogårdens mur torde vara den norra samt delar av den södra sträckningen. Den norra muren är på största delen av sträckningen avtäckt med tre tegelpannor i bredd. Muren har formats av trädplanteringar och kyrkogårdens böljande terräng. På andra sidan muren, utanför kyrkogården, har marknivån tidigare varit betydligt lägre men i syfte att stötta muren har marken fyllts upp med jordmaterial. Även den södra muren, längst bort mot öster och fram till grinden, har fått sitt utseende av terräng och trädrötter.

På de andra sträckorna, i väster och öster, är muren varken lika tjock eller hög. Längs östra sidan som vetter mot vägen, utgörs muren av en terrasserad mur av tuktad gråsten med profilerade fogar. Den norra delen av västra muren består liksom den norra och södra muren av gråsten med breda vitmålade fogar. Den resterande delen mot söder är betydligt jämnare än de andra mursträckorna. Den är också helt putsad och vitmålad.

Även nya kyrkogården är muromgärdad på samtliga sidor. Den nuvarande muren är tillkommen under 1900-talet och har byggts i takt med kyrkogårdens utveckling. De västra och norra murarna är från 1930-talet medan den södra och östra är från slutet av 1960-talet. Den hagtornshäck som omnämns i källmaterialet är numera helt borttagen.

Gamla kyrkogården kan nås från alla fyra sidor genom muröppningar. På tre av sidorna - i öster, söder och väster - finns järngrindar som av utförandet att döma torde vara tillkomna ungefär samtidigt. De i samma enkla utförande med ribbor och kryssribbor i den nedre delen. Den östra grinden är mer utsmyckad genom att grindens ovansida är försedd med små knoppar. Dessutom har denna grind stolpar av krysshämrad granit med avfasade hörn och ovansidor. Stolparna kröns av järnkulor. Både östra och västra öppningarna har dubbla grindar medan öppningen som vetter mot söder mot före detta klockarbostället har en enkel grind och saknar grindstolpar. Västra ingången mot parkeringen är försedd murade och vitmenade grindstolpar med tegelavtäckning och lyktor av svart aluminium på krönet.

På norra sidan av kyrkogården, nära det nordvästra hörnet, finns en stiglucka med en port i trä. Utgången leder till den intilliggande fastigheten, Övragård. Den murade stigluckan är putsad och avfärgad i vitt samt avtäcktt med enkupigt tegel. Porten som öppnas inåt är målad i vitt och försedd med gångjärn och klyka.

Nya kyrkogården har tre utgångar, en i norr vid vaktmästarhuset, samt två i väster mot vägen respektive gästparkeringen. Den i norr har en enkelgrind i järn och är nästan i samma utförande som den vettandes åt öster på gamla kyrkogården. Kryssribborna i det nedre partiet, knopparna på ovansidan och grindstolpen i krysshämrad granit med järnklot är i samma utförande som på gamla kyrkogården. Den här grinden är, till skillnad från den på gamla kyrkogården, försedd med volutformade spjälor mellan ribborna.

De andra två grindarna i öppningar mot väster på nya kyrkogården är likadana järngrindar med enkla krysställda ribbor i ram med knoppformad hasp. Båda har dessutom stolpar som är något högre och tjockare än muren. Stolparna är i kvaderhuggen granit med putsade och avfärgade fogar. Hela block av krysshämrad granit täcker stolparna.

Mittgången på nya kyrkogården fortsätter i samma riktning som på den gamla kyrkogården och de olika delarna binds på så viss samman. Strukturen på kvarteren med gravar i parvisa rader uppblandade med stora sammanhängande kvarter återkommer på de båda delarna. De senare anlagda kvarteren i öster (nedan till höger) har en tydliga strikt indelning som förstärks av rygghäckarna.

Kvarter och gångsystem

Både den gamla och den nya kyrkogården är indelad i en nordlig och en sydlig del. Genom att kyrkan är placerad mitt på den gamla kyrkogården får den en naturlig indelning. Avgränsningen mellan norr och söder förstärkas av att huvudgångarna som leder till de båda grindarna i väster och öster ligger i kyrkans längdriktning. Ingången till den nya kyrkogården ligger mitt för ingången till gamla kyrkogården på andra sidan vägen. Huvudgången på nya kyrkogården är på så sätt en förlängning till gången på den gamla kyrkogården.

På gamla kyrkogården utgörs kvarteren av stora sammanhängande kvarter som sträcker sig i nordsydlig riktning. De flesta kvarter rymmer mer än två gravplatser i bredd. Det är endast kvarteret längs västmuren som bara har en rad gravplatser. Då en del av kvarteren är så stora att de rymmer sju till åtta gravplatser i bredd finns det bara några sidogångar på vardera sidan om kyrkan. Den varierande storleken på kvarteren ger ett oregelbundet intryck som förstärks av att gravplatserna inte är lika stora, att de ligger något förskjutna i förhållande till varandra samt att många av gravplatserna står tomma och är endast belagda med gräs. Även en stor del av de

gravplatser vars gravvårdar är bevarade är täckta med gräsmatta. På så sätt skapas bitvis, framförallt i de östliga kvarteren, stora gräsbevuxna ytor där bara enstaka gravplatser är avgränsade med buxbom och belagda med singel. Därigenom kantas inte heller gångarna, som är lagda med grus, överallt av buxbomshäckar.

Hela den gamla kyrkogården sluttar något nedåt mot öster. Nivåskillnaden är särskilt synlig på södra sidan där framförallt de mellersta kvarteren är högre belägna. Längs gången på kyrkans södra sida är marknivån terrasserad med tuktad gråsten som fogats och vitmålat. En av tvärgångarna är, på grund av höjdskillnaden mellan huvudgången och kvarteren, försedd med en liten trappa.

Nya kyrkogårdens kvarter är, med det nordvästra kvarteret undantaget, mer regelbundet anlagda med två, och i ett par fall även tre, gravplatser i bredd. Det nordvästra kvarteret karakteriseras precis som gamla kyrkogården av stora sammanhängande gräsytor med få gravvårdar och buxbomsavgränsande gravplatser med singelbeläggning och planteringar insprängda här och var.

På de mer regelbundet belagda kvarteren med två till tre gravplatser i bredd återfinns både fler gravvårdar och anlagda gravplatser.

De flesta av de äldre kvarteren på västra delen av nya kyrkogården karakteriseras av att mer än hälften av gravplatserna är singelbelagda och buxbomskantade. Undantaget gäller det nordvästra kvarteret som beskrivits ovan samt även det sydvästra. I det senaste är bara var femte gravplats kantad av buxbom medan fler än var tredje är inramad av sten. Även på de därpå följande kvarteren i söder återfinns flera gravplatser med stenram. De stenkantade gravplatserna är liksom de buxbomskantade singeltäckta och har i en del fall planteringar och häckar. I de östra kvarteren är merparten av gravplatser täckta av singel och kantade med buxbom.

De senare anlagda kvarteren i öster har likaså regelbundet anlagda gravplatser med buxbom och singel men raderna är dessutom försedda med klippta rygghäckar. Häckarna består av bok, avenbok, oxbär och cotoneaster.

Minneslunden och begravningsplats för Kronprinsessan Victorias kustsanatorium bidrar med mycket grönska på kyrkogården.

Det gröna på kyrkogården

Trädkransen kring gamla kyrkogården omfattar femton hästkastanjer. Fjorton av dem är äldre storvuxna individer. Öster om kyrkan kvarstår endast ett av träden i trädraden. Förutom kastanjerna finns det två andra träd på den äldre delen och dessa är unga nyplanterade sorgeträd. Planteringarna är förövrigt sparsmakade och de få häckar som finns är inte särskilt stora.

Nya kyrkogården har trädplanteringar längs samtliga sidor, med träd av hästkastanj, lind och lönn. Längs södra sidan, mellan de äldre kvarteren och urn- och minneslunden, finns en rad av knuthamlade lindar. Raden har, efter att minneslunden anlagts i slutet av 1980-talet, kompletterats med fler träd längst i öster. På så sätt är hela södra delen avskärmad från övriga kyrkogården genom dels lindarna men också genom en låg idegranshäck.

I de kvarteren som kommit i bruk under slutet av 1930-talet är gravplatserna avskärmade med klippta häckar. Häckarna består av bok, avenbok och oxbär.

Vid begravningsplats för kustsanatoriet fanns tidigare fyra hängaskar. De överlevde dock endast två år och orsaken till att de dog är inte känd. Träden ersattes med fyra tårbjörkar varav en dog kort efter plantering. Övriga föll hösten 2013 bland annat i samband med stormvindar. Församlingen har för avsikt att återplantera med fyra oxlar. Trädslaget har funnits på platsen förr enligt uppgift från tidigare kyrkvaktmästare.

Buxbomskantade gravplatser återfinns både på gamla och nya kyrkogården i mer eller mindre stor omfattning. Det stora flertalet gravvårdar på Barkåkra kyrkogård är i granit varav den svarta är vanligast. Ett mindre antal järnkors förekommer och merparten finns på gamla kyrkogårdens norra del. Få kalkstensvårdar finns bevarade och ett par av finns invid kyrkans nordfasad.

Gravplatser

De flesta gräsbevuxna gravplatserna finns där det är som glesast med gravvårdar, i den östra delen av gamla kyrkogården och nordvästra delen av nya kyrkogården. Mindre än hälften av gravplatserna på nordvästra delen är belagda med singel och de flesta av dessa är omgärdade med buxbom men även stenramar och ett järnstaket förekommer.

I kvarteren på sydvästra delen av nya kyrkogården är buxbomskantade omgärdningar mer vanligt och här förekommer även en hel del stenramar och ett järnstaket. I detta område är många av platserna numera täckta av gräs. På den östra delen av kyrkogården är gravplatser i huvudsak belagda med singel och omgärdade med buxbom. Här finns också ett järnstaket.

Planteringar i form av vintergröna växter och perenner finns nästan uteslutande enbart på de gravplatser som har singeltäckning och omgärdning av buxbom, stenram eller järnstaket. De vanligaste vintergröna växterna är idegran, tuja och en. Även cypresser och krypen förekommer dock. Andra buskar som är vanliga på kyrkogården är hortensia, rododendron, ölandstok och spirea. Även marktäckande växter som vinca, murgröna och ormbunkar förekommer.

I de flesta fall är rabatterna avgränsade med antingen sten eller buxbom. De vanligaste perennerna är kinesisk kärleksört, funkia och ljung. Bland rosorna är småblommiga sorter de vanligaste.

Det stora flertalet gravvårdar på Barkåkra kyrkogård är i granit varav den svarta är vanligast. Granitvårdar som har polerade släta sidor, uppåt avsmalnande liv och antingen vinklat, avfasat eller rundat krön förekom under 1800-talets sista decennier och ända fram till 1920-talet. Även om vårdarna har liknande utseende med polerad framsida och en eller två avfasade socklar är variationen på dekoren stor. Det finns både de som är enkla med ingen dekor alls eller bara ett litet försänkt kors och de som är dekorerade med motiv i form av blomster, palmlblad, lövverk och andra symboler. Motiven varierar ytterligare genom att de antingen är polerade mot opolerad bakgrund, eller tvärtom.

Förutom den här typen av gravvårdar förekommer väldigt få av de typer som var vanliga under 1800-talet och tidigare vilket beror på att ett stort antal äldre gravvårdar tagits bort. Det gäller framförallt vårdar i kalksten, marmor och järn. Det finns endast fyra vårdar i kalksten varav samtliga återfinns på gamla kyrkogårdens norra sida. Tre av dem är grupperade vid kyrkans nordfasad och två av dessa tillhör prästen Falck. Den tredje vården invid kyrkan är precis som den som ligger i gravkvarteren en liggande rektangulär vård vars inskriptioner inte längre går att tyda. Den här typen finns det oftast inte så många kvar av längre. Många har hamnat inne i kyrkorna och blivit inmurade i golv eller väggar.

En vårdtyp som var vanlig under mitten av 1800-talet och fram till slutet av samma århundrade är en sandstens- eller kalkstensvård med rundat krön, krysshamrad yta och dekor i form av murgröna i relief. Inskriptionstavlan består av en försänkt marmorskiva med rundat avslut. Vården är oftast krönt av ett kors i vit marmor. Av den här typen finns det några få och de ligger på norra sidan av gamla kyrkogården.

Marmorvårdar, som också var vanliga under 1800-talet, finns det bara två av i Barkåkra. Detta kan bero på att marmor är en sten som lätt slits av väder och vind. Båda marmorvårdarna återfinns på gamla kyrkogårdens södra sida. Den ena är en vård i form av en öppen bok och den andra är en stående vård med växtornament i relief.

En annan typ som kanske inte var så vanlig men som oftast förekommer i något exemplar är en gravsten i granit som har formen av en trädstam med avkapade grenar.

De resterande gravvårdarna utgörs av vårdar i grå, röd eller svart granit. Vårdar i form av stora kors med bas på en hög sockel eller vårdar med asymmetriska kanter och grovt bearbetade sidor är vanligast bland denna vårdtypen.

En annan typ som man ofta ser på äldre kyrkogårdar och som också finns representerad på Barkåkra kyrkogård är en obelisk på hög sockel.

Övriga vårdar i granit är sådana som har väl artikulerade avslut, exempelvis med spetsiga och rundade former. Vårdar med i de övre hörnen uppskjutande krön i form av ”halva halvcirklar” förekommer i en del varianter. Dekorationen föreställer tjurhorn som symboliserar styrka, makt och rättrådighet. Det är ett gammalt motiv och kan spåras tillbaka till det antika Grekland där tempel och gravmonument smyckades med tjurhornssymboler. Att utforma gravvårdar på detta sätt kan ses som ett uttryck för det antikintresse som under 1800-talet fick ett uppsving. Andra antikiserande mönster som förekommer på gravvårdarna är akantusblad, kolonner och andra arkitektoniska element hämtade från de antika byggnadsstilarna.

Slutligen finns det ett mindre antal järnkors på Barkåkra kyrkogård. Det är mer eller mindre dekorerade kors med förhöjda kanter och motiv i relief. Järnkors var på sina håll en förhållandevis vanligt förekommande vårdtyp under 1800-talet. Merparten av korsen finns på gamla kyrkogårdens norra del.

Lapidariet

Lapidariet ligger väster om gamla kyrkogården och norr om infarten till kyrkan där också ett bårhus och ett redskapshus ligger. Lapidariet ingår inte i det område som utgör kyrkogården men har ändå en tydlig koppling till den både historiskt med de återlämnade gravvårdarna och rumsligt till den nutida kyrkogårdsmiljön. Askallén som har sin början innanför muren i lapidariet har ett högt naturvärde och är klassad som biotipskyddsområde.

Lapidariet består till stora delar av vårdar som tidigare stod uppställda vid östra muren på nya kyrkogården. En del av vårdarna, de äldsta från 1700-talet, fanns tidigare vid västra ingången till gamla kyrkogården. Lapidariet anlades efter ritningar och planering av kyrkogårdsvaktmästaren Cecilia Svensson 2006 på mark som avyttrats av ägaren till grannfastigheten, Övragård.

Lapidariet sett i höstskrud från ingången i söder.

Utmed muren mot öster på gamla kyrkogården växer det kvar några kulturväxter såsom det Kaukasiska fetbladet på bilden

Växt- och djurliv

De träd, häckar och planteringar som beskrivs i ovanstående avsnitt är en grundläggande del av kyrkogårdens miljö. Växtligheten skapar struktur och bidrar med grönska och livsrum för andra arter och har på så vis en avgörande betydelse för det växt- och djurliv som finns på kyrkogården.

Träden är kanske det mest påtagliga av grönskan. De äldsta kastanjerna har en rik påväxt av olika slags lavar och mossor på stammarna. Träden fungerar även som bostäder, särskilt de med håligheter. I hålen samlas organiskt material som bryts ner av en lång rad insekter. Det blir med tiden en kompostliknande massa inuti träden som kallas mulm. Insektsfaunan innehåller troligen både vanliga och mer ovanliga arter som kan ha levt i träden i generation efter generation. Vissa hålträdslevande arter har svårt att sprida sig längre sträckor och deras överlevnad beror av tillgång till träd i närheten som är i samma åldersklass som värdträdet.

Äldre och ihåliga träd är även en viktig miljö för fladdermöss och därför finns de nästan alltid i anslutning till kyrkogårdar. Man kan utgå från att de håller till i Barkåkra kyrkas närhet och därför krävs extra hänsyn, inte minst när det gäller förändringar i trädbeståndet. Alla 18 påträffade fladdermusarter i landet är fridlysta.

Medan insekter och fladdermöss vanligtvis inte märks är fågellivet på kyrkogården ständigt påtagligt. Främst är det vanliga arter som talgoxe, blåmes och koltrast som märks när de söker föda och bomaterial i träd, buskar, kompost och gräsmattor. Mer ovanliga fåglar i kyrkomiljön, som personalen har sett, är rapphöns och strandskata. Det finns också ugglor i närmiljön, vilka kan besöka kyrkogården.

Det har funnits träd på kyrkogården i Barkåkra sedan 1700-talet. Arter som lever i miljöer med lång kontinuitet av träd har därför funnit sig ett hem här. Bilderna till höger visar lönnlav och klotterlav som lever på de äldsta kastanjernas bark.

Även markbeläggningen ingår som en beståndsdel i det gröna kulturarvet. Både gamla och nya kyrkogården innehåller en kombination av gräs- och grus vilket skapar en intressant miljö med unika egenskaper som lockar många organismer, framförallt insekter och fåglar. Grusgångarna fyller till exempel viktiga funktioner för ett antal insekter, inte minst solitärbin. Stenmaterialet liknar binas naturliga miljö och fungerar även som värmereservoar. Damm som virvlar upp från gruset tillför livsviktig näring till trädlevande lavar.

Längs muren i öster på den äldsta delen finns rester av äldre kulturväxter i gräsmattan. Där växer bland annat kaukasiskt fetblad, gul fetknopp, rölleka, gråfibbla och blåklocka, de sistnämnda har följt människan så länge att de kan kallas för levande fornminnen.

Utmed nya kyrkogårdens gräns mot öster och söder, där lindarna i trädkransen står, finns det en några meter bred planteringsyta med buskar, perenner blandade med vilda växter som man låter vara ganska orörd. Här trivs många djur då de har en chans att söka skydd och föda i lugn och ro.

Sist men inte minst viktig att nämna är vattenmiljön i minneslunden. Den är intressant för djurlivet och kan fungera som en vattenreservoar för insekter och mindre däggdjur och även som fågelbad.

Kulturhistorisk värdering

För att kunna vårda kyrkogården som kulturmiljö och ta tillvara dess kulturhistoriska värden måste dessa värden och vilka uttryck de tar i den fysiska miljön tydliggöras. Det beskrivande kapitlet samt redogörelsen för kyrkogårdens historiska utveckling ligger till grund för detta. Utifrån värderingen kan man välja ambitionsnivå på bevarandet och föreslå åtgärder som bevarar och utvecklar de kulturhistoriska värdena.

Karakterisering

Som många andra skånska kyrkogårdar är Barkåkra kyrkogård präglad av 1800-talets kyrkogårdsideal med gångar och kvarter ordnade i symmetriska mönster. Av arkivmaterialet att döma blev både nya och gamla kyrkogården anlagda med grusade gångar och planteringar under 1800-talets två sista decennier. Hela den äldre delen av gamla kyrkogården och största delen av nya kyrkogården, det vill säga fränsett begravningsplatsen för kustsanatoriet (KVS), minneslunden och urnlunden är anlagd efter detta mönster. Symmetriska kvarter med buxbomshäckar och singeltäckta gravplatser och gångar har även varit kyrkogårdsidealet under större delen av 1900-talet.

Den strikta ordningen mjukas upp av att kvarteren inte är symmetriskt anlagda. Kvarteren, speciellt de på gamla kyrkogården är av varierande storlek, gravplatserna är olika stora och ligger något förskjutna i förhållande till varandra. Mångfalden accentueras dessutom av att det finns många skilda gravvårdstyper samt att utformningen på gravplatserna skiljer sig åt. Flera gravplatser har enbart gräs, andra är traditionellt anlagda med buxbom, singel och eventuellt också någon vintergrön växt eller perenn. Den oregelbundna planlösningen visar på att 1800-talets intentioner att strukturera kyrkogården inte har utplånat äldre strukturer. Kyrkogården präglas trots gånganläggningarna av hur det sett ut i flera århundraden före ansträngningarna i slutet av 1800-talet. Kyrkogårdens karakteriseras alltså både av de oregelbundna kvarteren, med få och icke raka gångar, och de traditionellt anlagda gravplatserna med buxbom, singel, vintergröna växter och perenner.

De äldre kvarteren på nya kyrkogården präglas även de i viss mån av oregelbundenhet. Det gäller framförallt det nordvästra kvarteret men också de kvarter där det finns tre gravplatser i bredd. Detta utgör ett starkt karaktärsdrag som man bör ta till vara vid nyetableringar av gravplatser. Även de kvarter som bara har två gravplatser i bredd präglas av oregelbundenhet genom att gravplatserna inte är lika stora och dessutom förskjutna i förhållande till varandra. En del är mer påkostade genom att de har större gravplatser, mer växtlighet och har fler eller större och mer påkostade gravvårdar. De få gravplatser som har järnstaket, bänkar eller annan utmärkande utformning utgör viktiga inslag i miljön.

Nya kyrkogården är ganska glest planterad med häckar och perenner. De idegranar, cypresser, enar, hortensior och rododendron som finns sätter stark prägel inte bara på enskilda gravplatser utan även på hela kvarter vilket gör dem ovärderliga för hela kyrkogårdsmiljön. Andra kulturhistoriskt intressanta växter som är mindre, exempelvis rosor, funkia och kinesisk kärleksört utgör likaså viktiga inslag i kyrkogårdsmiljön.

I Barkåkra har det troligtvis funnits en mur kring kyrkan ända sedan 1600-talet och för att bevara den kontinuiteten är det viktigt att samtliga mursträckor bevaras. Muren på nya kyrkogården är inte lika gammal, den åt norr tillkom på 1930-talet och de i söder och öster har tillkommit i samband med utvidgningen i slutet av 1960-talet. Nya kyrkogården har enligt källor från början av 1900-talet ursprungligen varit omgärdad av hagtornshäck men den finns inte kvar idag. Hela kyrkogården omgärdas i stället av muren.

Samtliga entréer, både stigluckan och järngrindarna är viktiga inslag i kyrkogårdsmiljön. Stigluckan som förr var vanlig - genom denna steg man in till Guds åker - har troligtvis anor långt tillbaka i tiden. Stigluckan leder till Övragårds ägor och visar på sambandet som funnits mellan godsägaren och kyrkan.

Även porten mot väster som enligt ritningar ska ha byggts 1927 var utformad med ett valv. Idag är överbyggnaden borta och grinden flankeras av kraftiga och höga grindstolpar. Samtliga grindar, på både gamla och nya kyrkogården är i järn. Merparten har förmodligen tillkommit i samband med att kyrkogården utvidgats. Av utseendet att döma finns det två grindar som är något äldre. Det gäller gamla kyrkogårdens östra grind och nya kyrkogårdens norra grind. Den norra grinden bör vara från kyrkogårdens äldsta anläggande på 1880-talet. Fram till 1930-talet då muren uppfördes låg kyrkogårdens huvudingång med kyrkstallarna här.

Liksom grindarna var järnstaket viktiga inslag på kyrkogården under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. De gravplatser som är omgärdade av järnstaket är inte så många varför det är desto viktigare att man tar till vara på de få som finns. De sätter en stark prägel på kyrkogården. Staketen är viktiga med tanke på att det för övrigt finns väldigt få karakteristiska och dominerande inslag så som solitärer och buskage.

Vad gäller gravplatsernas utformning tillhör grustäckta gångar och gravplatser, omgärdningar med buxbom eller järnstaket, vintergröna samt andra traditionellt sett vanliga växter kyrkogårdens äldsta struktur. Växtmaterialet har under årens lopp med all sannolikhet förändrats och gruset har ersatts av singel men helhetsintrycket har ännu så länge inte förändrats.

De singel- och buxbomsanlagda gravplatserna återfinns även i de senare anlagda kvarteren med häckavgränsningar. Dessa präglas ännu mer av symmetri med lika stora gravplatser och låga vintergröna växter. Det demokratiska och estetiska tänkandet som slog igenom efter första världskriget präglades av att de enskilda

gravarna underordnades kyrkogårdens helhet. Av den anledningen är gravvårdarna från och med 1920- och 1930-talet mer anspråkslösa och harmoniserade med omgivningen. I dessa kvarter är det häckarna i bok, avenbok och oxbär som dominerar. De flesta gravvårdar och växter är inte högre än häckarna vilket gör att kvarteren är enhetliga.

Barkåkra kyrkogård, speciellt den gamla och den äldsta delen av den nya, karakteriseras av de resta vårdarna. Mycket av växtligheten har försvunnit på grund av att gravvårdar och gravplatser tagits bort och ersatts med gräsmatta.

I Barkåkra finns på både nya och gamla kyrkogården moderna inslag med urngravar och minneslund. Här underordnar sig de enskilda gravvårdarna helheten och bildar genom sin massverkan ett mönster. På gamla kyrkogårdens urnlund är detta särskilt tydligt där vårdarna - som alla är av polerad granit i samma format - tillsammans med marksten och växtlighet bildar ett symmetriskt mönster. De senare anlagda delarna bör i fortsättningen vara rumsligt avgränsade från de äldre delarna med häckar, träd eller dylikt. Idag är nya kyrkogårdens minnes- och urnlund avgränsad med lindar och idegranshäck. Det ger en rumslig men också en tidsmässig avgränsning.

Att Barkåkra är en kustsocken framgår inte tydligt i de fysiska karaktärsdragen. På kyrkogården förekommer däremot en del vårdar med titlar som har sjöfartsanknytning och som på så sätt knyter an till bygdens historia som kustsocken. Detta tillför ytterligare en dimension till kyrkogårdens karaktär.

Karaktärsdrag för Gamla kyrkogården med urnlund:

- *Kyrkogårdsmuren* formad av trädplanteringar och kyrkogårdens böljande terräng.
- *Trädkransen* som ger en avgränsning och rumslighet även på höjden.
- *Kombinationen av raka radkvarteren och orgelbundna kvarter* bestående av gravplatser med varierande storlek på gravplatser som ligger något förskjutna i förhållande till varandra.
- *Mångfalden av gravvårdstyper och olikformade gravplatser.*
- *De äldre gravplatserna* med större vårdar, en del med omfattningar av järnstaket och breda stenramar.
- Den enhetligt anlagda *urnlund*

Karaktärsdrag för Nya kyrkogården:

- *Rutnätsystem* med bredare huvudgång i mitten och parvisa *radkvarter*.
- *Urnlund* och *minneslund* med grönytor och rik vegetation.
- *Begravningsplatsen för Kronprinsessan Victorias kustsanatorium (KVS)* med stora grönytor och varierande växtmaterial.
- *Trädkransen* som tillsammans med *kyrkogårdsmuren* sambinder den utbredda begravningsplatsens alla olika former av utvidgningar.

- *Allén med hamlade lindar och idegransbäcken* ger en tydlig avgränsning till den södra delen med urn- och minneslunden.
- *Mittgången* som bildar en länk till gamla kyrkogården och med en tydlig riktning från grindöppningen i väster fram till det stora *träkorset* på östra delen.

Kulturhistoriska värden

Barkåkra kyrkogård har i sin helhet ett högt kulturhistoriskt värde som en viktig del av Barkåkra sockens historia och utveckling. Barkåkra socken är en kustsocken och vårdar som har titlar med anknytning till sjöfartsnäringen har ett särskilt kulturhistoriskt värdefulla som samhälls- och lokalhistoriskt värdefulla dokument.

Flera tidsepokers kyrkogårdsideal finns bevarade på kyrkogården vilket bidrar till ett viktigt kyrkogårdshistoriskt värde. Både på gamla och nya kyrkogården finns 1800-talets och stora delar av 1900-talets kyrkogårdsideal representerat genom de symmetriskt anlagda gångarna och kvarteren. Kyrkogården fungerar även som representant för mellan- och efterkrigstidens kyrkogårdsideal med likformiga gravplatser och standardiserade vårdar. De moderna idealen återkommer likaså i urnlundarna och minneslunden som dessutom visar på de nya begravningskulturer som uppstår under 1900-talet.

De ovan identifierade karaktärsdragen är fysiska uttryck för kyrkogårdens kulturhistoriska värde. Dessa karaktärsdrag visar på hur miljön har växt fram och utvecklats. Vid förändringar och utveckling av kyrkogården ska hänsyn tas till dessa uttryck för att det kulturhistoriska värdet inte ska påverkas negativt.

Biologiska värden

Den gröna kulturmiljö som omger kyrkan och nya kyrkogården är av stor vikt för växt- och djurlivet i området och kan nästintill liknas vid en oas. Det faktum att Barkåkra kyrkogård ligger i ett fullåkerslandskap och möter odlad mark i princip alla väderstreck ger platsen en ökad betydelse ur biologisk synvinkel.

Träden skapar en rik livsmiljö för många andra arter och har ett mycket högt naturvärde. Varje trädindivid i trädkransen bör behållas så länge det är möjligt samt alltid ersättas med ett likvärdigt träd när det gamla till sist måste tas bort. Några av de arter som lever på hästkastanjernas bark, exempelvis klotterlav, porlav, lönnlav och olika arter knappålslav finns som en följd av att det har funnits äldre lövträd kontinuerligt under mer än 200 år på kyrkogården och i närområdet. Flera av träden är ihåliga och innehåller död ved vilket garanterar fina livsbetingelser för en rad insekter som i sin tur blir föda åt fåglar och fladdermöss.

Genom att planera långsiktigt och agera med eftertänksamhet kan man ta väl hand om kyrkogårdens befintliga naturvärden. Samtidigt värnar man om det upplevelsevärde som kyrkogården har för besökande. En plats som sjuder av fågelsång, lummig grönska, surrande insekter och blommor kan ha en läkande inverkan. Att mötas av grönska och liv på kyrkogården kan ge ro och skänka tröst.

Gravanordningar med särskilda kulturhistoriska värden

På kyrkogården finns ett antal gravanordningar med stora kulturhistoriska värden. Urval och värdering utfördes i samband med gravvårdsdokumentation 2002 och finns presenterade i detta material. Församlingens policy är och bör i fortsättning vara att bevara dessa vårdar på plats och att gravplatserna (som är försedda med en skylt med ett K) underhålls så befintligt utförande bevaras. Vid behov av förändringar bör dessa utföras med hänsyn till det befintliga utförandet, t ex bör man eftersträva att använda traditionella material (växter såväl som till gravanordningar). Gravvårdar som har bedömts kulturhistoriskt värdefulla som enskilda gravvårdar placeras i lapidariet om gravplatsen ska återanvändas.

Åtgärdsbehov

Följande förslag till åtgärder på kyrkogården syftar till att bevara och utveckla kyrkogårdens karaktär med både kulturhistoriska och biologiska värden. Vissa åtgärder kan kräva länsstyrelsens tillstånd.

I bilagan *Allmänna riktlinjer för vård och underhåll* finns vidare information om åtgärderna. Åtgärdsförslagen finns även sammanfattade på kartor i bilagan *Åtgärder*. Trädvårdsplanen innehåller mer detaljerade åtgärdsförslag för både enstaka träd och utpekade trädgrupper.

Murar

Samtliga murar, även de som är uppförda under 1930-talet, bör bevaras. Det gäller framförallt gamla kyrkogårdens mur vars anor går tillbaka på 1600-talet. De äldsta sträckningarna i norr och söder är skeva och bastanta, ett utförande som visar på kyrkogårdens ålderdom. Muren bör vid en framtida restaurering därför fortsätta att tillåtas följa terrängen. Även terrasseringar på gamla kyrkogården, längs vägen, vid östra ingången och längs huvudgången på södra sidan, bör bevaras. Den östra murens tuktade gråstenar med profilerade fogar hör samman med den äldre grinden och bör sålunda tas tillvara.

Det uppstår ofta en oro när träd som står planterade invid murar blir äldre och dess stammar och rötter närmar sig murverket. Det händer ibland att träd påverkar murar så att de spricker, stenar rör sig och ras inträffar. Muren i sin tur påverkar ofta trädens rötter som inte kan utvecklas åt alla riktningar enligt ett normalt växtsätt. I Barkåkra finns det ett antal spår av att träden och muren har haft en negativ effekt på varandra. Det finns dock i dagsläget inga oroande tecken som tyder på att det är en överhängande risk för faktiska ras av muren, med koppling till träden. Både träd och mur har höga värden och man bör sträva efter att behålla de båda elementen sida vid sida så långt det är möjligt. Murar kan lagas vid lämplig tidpunkt, medan det tar mycket lång tid att ersätta ett gammalt träd. En mur är kostsam att renovera, samtidigt bör man väga in att äldre träd kan ha ett likvärdigt ekonomiskt värde men som kan vara svårt att mäta.¹

Grindar och staket

Samtliga grindar och gamla kyrkogårdens stiglucka bör bevaras. Detta gäller särskilt norra grinden på nya kyrkogården och östra grinden på gamla kyrkogården. De är av äldre utförande och har dessutom grindstolpar i huggen granit med järnkulor. Även de yngre järngrindarna bör bevaras då de ansluter till de kyrkogårdarnas traditionella utformning. Samtliga grindar liksom järnstaket är i gott skick. Vid framtida restaureringar bör de tas om hand av fackkunnig.

---

¹ Alnarpsmodellen som har tagits fram för att möjliggöra en ekonomisk värdering av urbana träd, är intressant att studera för att få mer kunskap om trädens värden mätt i pengar.

Kvarter och gångsystem

Samtliga gångar, även på de nyare delarna i öster, bör vara grusade eller anlagda med singel. De mindre sidogångarna på gamla kyrkogården bör inte räts eller göras bredare då man genom dessa kan utläsa att kvarteren här inte alltid varit så regelbundna. De breda kvarteren och variationen på gravplatsernas storlek ger ett ålderdomligt intryck och bör därför bevaras.

På kyrkogården förekommer mönsterkrattade singeltäckta gravplatser ("prydnadskrattning"), en tradition som är värdefull att bevara då den bidrar till kyrkogårdens speciella karaktär.

Likaså bör samtliga buxbomskantade och med singel anlagda gravplatser bevaras. På delar där många gravvårdar tagits bort och platserna anlagt med gräs har kyrkogården delvis förlorat sin karaktär. Det är framförallt nya kyrkogårdens nordvästra kvarter och de östra delarna av gamla kyrkogården vars prägel skiljer sig markant från de buxbomskantade kvarteren. Vid en återanvändning av de tomma platserna bör man åter plantera buxbom och täcka marken med singel. För kyrkogårdens prägel av 1800-tal ska bibehållas bör de äldre delarna, det vill säga gamla kyrkogården och den västra halvan av nya kyrkogården vara anlagda med buxbom och singel.

Vegetation

Flankerande eller solitära vintergröna växter ger prägel åt hela kvarter och bör tas till vara. Vid nyplantering bör man använda sig av samma eller en snarlik växtart. Även andra mindre framträdande men likväl kulturhistoriskt värdefulla växter, som till exempel rosor, hortensia, rododendron samt kinesisk kärleksört, bör tas till vara. Detta gäller inte bara på de gravplatser vars vårdar klassificerats som kulturhistoriskt värdefulla. Eventuellt kan en landskapsarkitekt eller någon annan expertis anlitas för att artbestämma äldre växtmaterial. Detta material kan även rekommenderas vid nyplantering.

De senare anlagda gravplatserna på östra delen av nya kyrkogården är genomgående buxbomskantade och singeltäckta men då de främst karakteriseras av att de är avgränsade med häckar är det dessa man bör slå vakt om. Bok och avenbok är traditionella häckarter varför de vid ersättning bör planteras med samma eller liknande sorter. De olika häcksorterna markerar, liksom trädarterna i trädkransen, kyrkogårdens olika utvidgningar och bör därför vid nyplanteringar ersättas med samma sorts häckar.

Gravvårdar

De kulturhistoriskt värdefulla gravvårdarna bör få stå kvar på sina ursprungliga platser. På så sätt bevaras eventuella samband, främst i form av de familjeförhållanden, som kan finnas med de omgivande gravvårdarna. Även de gravplatser som är kulturhistoriskt värdefulla, vilket innebär att de är traditionellt

anlagda med singel, stenram, buxbom eller annan plantering bör bevaras. Det gäller samtliga gravplatser med denna utformning. Viktigast är dock att den äldsta delen på nya kyrkogården har detta utseende bevarat.

Gamla kyrkogårdens urnlund som anlades i slutet av 1960-talet är en god representant för det moderna samhällets gravvårdskultur och bör bevaras i sin helhet. Ett par av de enskilda gravplatserna inom urnlundan har numera en avvikande typ av ytbeläggning. Till exempel har singelgruset bytts ut på ett par av gravplatserna. Vid återlämnande av gravrätten bör gravplatsen återställas likt ursprungliga utförandet för att bevara områdets tidtypiska enhetlighet.

Som en följd av säkerhetsgenomgång av samtliga stående gravvårdar på kyrkogården beräknas ungefär hälften av vårdarna *inom urnlundan* att ommonteras till liggande läge. Att vårdarna kan bevaras på plats har hög prioritet och därför kan ommonteringen *i detta fall* anses vara acceptabelt ur ett kulturhistoriskt perspektiv.

Trädvård

Kulturmiljöer med träd vårdas bäst genom att slå vakt om de trädslag som finns och som har funnits i tidigare skeden. Det gynnar även de arter som har funnit sig ett hem, på till exempel kyrkogårdar. Träd som tas ner återplanteras därför med samma trädslag som tidigare, eller trädslag som har en historisk förankring på kyrkogården eller i byn. Om det har konstaterats svåra trädsjukdomar på platsen eller i närområdet kan ställningstagandet omprövas.

Beskärning med syfte att stabilisera äldre träd som har döda grenar eller andra riskfaktorer bör vara den gängse metoden för att värna om både kulturhistoriska och biologiska värden. Nedtagning ska bara ske i de fall när ingen annan åtgärd fungerar. Detta är ett uttalat mål för särskilt skyddsvärda träd. Anlita alltid en expert när det gäller komplexa åtgärder på träd som kan utgöra en risk.

Samtliga äldre träd i trädkransarna kring Barkåkra kyrkogård har ett högt kulturhistoriskt och biologiskt värde och bör bevaras. De äldre hästkastanjerna i trädkransen på gamla och nya kyrkogården är i varierande skick. Några individer mår dåligt och det finns tecken på sjukdom. På gamla kyrkogården är tillväxten god på huvuddelen av träden. Om träden regelbundet går igenom med nödvändiga beskärningsåtgärder finns det goda möjligheter att de kan stå kvar på platsen länge än, en del av dem kanske så länge som upp till 50 år.

Församlingen bör sträva efter att det finns trädrader längs alla yttre gränser, särskilt på den äldsta delen. Den östra delen av trädkransen på gamla kyrkogården kan med fördel återplanteras så snart som möjligt. Den enda kvarvarande kastanjen kan stå kvar tillsvidare efter säkerhetsbeskärning av kronan. De nya träden planteras i linje med det gamla trädet.

Växt- och djurliv

De äldre träden i trädkransarna är värdar för en lång rad växt- och djurarter. För att värna om dessa arter bör träden behållas så länge som möjligt. Läs mer om detta i trädvårdsplanen.

Det är av stort värde för insektslivet om man anlägger en permanent ved-depå eller en så kallad *faunadepå* av trädgrenar och stammar när material finns. Veddepån fylls på någon enstaka gång men lämnas för övrigt helt utan åtgärder. En lämplig plats för detta finns i anslutning till ekonomibygnaden. Här är en bit mark som hör till församlingen där man bland annat har plats för kompostmaterial.

Grusgångarna är ett bra exempel på ett element på kyrkogården som har betydelse för både natur- och kulturvärden. Sträva efter att undvika att belägga grusgångar med asfalt, krossten eller annan hårdgörning. Det är vanligt att solitärbin och andra insekter, som är hårt trängda i det moderna landskapet, anlägger bon i kyrkogårdens grusgångar.

10 års plan för vård och underhåll av kulturhistoriska värden

	<i>Aktivitet</i>	<i>Under 2014</i>	<i>Före 2016</i>	<i>Före 2023</i>
Gamla kyrkogården	Kyrkogårdsmuren – putsunderhåll	X Årligen	X Årligen	X Årligen
	Järngrindar – ommålning			X
	Järnstaket och järnkors – ommålning			X
	Buxbomsomfattningar – återplantering och komplettering	X		
	Träd - beskärningsåtgärder*	X	X	X
	Träd – återplantering av trädkrans – östra raden*	X		
Nya kyrkogården	Förstärkning av kyrkogårdsmuren längs bilvägen	Tillstånds- ansökan	X	
	Kyrkogårdsmuren – putsunderhåll	X Årligen	X Årligen	X Årligen
	Utvidgning av askgravlund och asklund			X
	Återplantering av 4 träd på begravningsplats för kustsanatoriet (KVS)	X		
	Järnstaket – ommålning			X
	Buxbomsomfattningar – återplantering och komplettering		X	
	Träd - beskärningsåtgärder*	X	X	X
	Växt- och djurliv – anlägg en faunadepå av ved	X		

* för vidare detaljer se Trädvårdsplanen

Målsättning och utveckling

Barkåkra församling har angett följande målsättningar och framtida utvecklingsplaner för *Barkåkra kyrkogård*:

Tillmötesgå samhällets olika begravningstrender, nya som gamla, och särskilt den stora efterfrågan på urn- och askgravar genom att:

- Utvidga den befintliga askgravlunden.
- Behålla ett område på nya kyrkogårdens nordöstra del för eventuella behov av nya kistgravar.
- Anlägga ny urnlund på nya kyrkogården när behov om fler platser uppstår.
- Se till att förutsättningar för alternativa begravningar för andra religioner finns.

Bevara och utveckla kyrkogården som en grön kulturmiljö genom att:

- Bevara kyrkogårdens gröna strukturer med buxbomsomfattningar och klippta häckar.
- Behålla och vårda trädkransen kring gamla och nya kyrkogården
- Underhålla trädbeståndet i enlighet med trädvårdsplanen

Tillgodose krav på god tillgänglighet och användbarhet:

- Räfsa gångarna varje vecka så gruset hålls jämnt och lagom tjocklek
- Modernisera belysningsystemet på kyrkogården (även energibesparande)

Förmedla kyrkogårdens lokal- och personhistoriska värden genom att:

- Göra det material med berättelser som församlingen har samlat från kyrkogårdsvandringar tillgängligt och användbart för fler, t ex genom digitalisering.²

---

² Materialet finns i nuläget i en pärm ”Kyrkogårdsvandringar i Barkåkra, 1982-2005” som förvaras i ekonomibygnaden.

Källmaterial

Litteratur

- Andréasson, Anna 2012. *Gravvårdar i sten – ett mångskiftande kulturarv*. Stad & Land 184.
- Berglund, Inger 1994. *Kyrkogårdens meditativa rum*.
- Bringéus, Nils-Arvid 1997. *Skånska kyrkor Skånes Hembygdsförbunds årsbok*. ”Skånsk kyrkogårdsvandring” s. 185-215.
- Bucht, Eivor (red.) 1992. *Kyrkogårdens gröna kulturarv*.
- Buxbomen i Skåne och Blekinge, kulturhistorisk analys*, Regionmuseets rapportserie 2013:28
- Carlsson, Åke & Svante Hultengren (red) 2009. *Kyrkogården – en Noas ark*.
- Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar* 2007. CGK- Centrala gravvårdskommittén
- Hansson, Marie 1997. *De skånska trädgårdarna och deras historia*, ”Den skånska kyrkogården” s. 153-164.
- Gröna Fakta 5/2005. ”Begrepp i begravningsverksamheten.”
- Klintborg, Åsa 1993. *Ale, Historisk tidskrift för Skåneland, nr 1*. ”Den skånska kyrkogårdsträdgården” s. 1-19.
- Klintborg Ahlklo, Åsa 2001. *Mellan trädkrans och minneslund. Svensk kyrkogårdsarkitektur i utveckling 1940-1990*. Stad & Land 167.
- Kyrkogårdens form och miljö. Planering och vård av begravningsplatser och deras byggnader*. Boverket, Riksantikvarieämbetet, Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation 1991.
- Moen, Jan 1988. *Barkåkra, kyrkan, byarna, socknen*.
- Reijer, Pål & Sörensen, Ann-Britt 2007. *Tillgängliga gångar på kyrkogårdar, i parker och bostadsgårdar* Stad & Land 170.
- Sörensen, Ann-Britt & Wembling, Mona 2007. *Minnenas trädgård – om kyrkogårdens form och växter*. Stad och Land 173.
- Unnerbäck, Axel 2002. *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. Riksantikvarieämbetet.

Otryckta källor

Rapport – Dokumentation av Barkåkra kyrkogård, Barkåkra socken, Ängelholms kommun, Skåne län, Rapport 2002:70, Regionmuseet Kristianstad/ Landsantikvarien i Skåne

Trädåtgärder på skånska kyrkogårdar, ett hot mot värdeträd och kryptogamer. Svensson T och Nilsson N-O, 2010, Länsstyrelsen, Rapport

Internet

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet

<http://www.raa.se/hitta-information/bebyggelseregistret/>

Biotopskyddsområden, Naturvårdsverkets Handbok

<http://www.naturvardsverket.se/upload/stod-i-miljoarbetet/vagledning/skyddade-omraden/biotopskydd/Biotopskyddsomraden-handbok2012-1.pdf>

En handbok om natursten – gravvårdar Sveriges stenindustriförbund 2012.

<http://media.sten.se/2012/01/Stenhandboken-Gravvårdar.pdf>

Handbok för artskyddsförordningen, del 1 [http://www.naturvardsverket.se/Om-](http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/0100/978-91-620-0160-5/)

[Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/0100/978-91-620-0160-5/](http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/0100/978-91-620-0160-5/)

Historiska kartor, Lantmäteriet

<http://www.lantmateriet.se/Kartor-och-geografisk-information/Historiska-kartor/>

Kulturmiljöprogram för Skåne, Länsstyrelsen i Skåne län.

<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/angelholm/Pages/Barkakra-Skepparkroken-Angeltofta.aspx>

Kulturmiljöbild, Riksantikvarieämbetet

http://kmb.raa.se/cocoon/bild/public_search.html

Kringla, Sveriges museers och arkivs samlingar, Riksantikvarieämbetet

<http://www.kringla.nu/kringla/>

Remiss; skrift *Fria eller fälla*

<http://www.raa.se/remiss-fria-eller-falla-en-metodfor-avvagningar-vid-hantering-av-trad-i-offentliga-miljoer/>

Trädportalen <http://www.tradportalen.se/>

Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd

<http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/Publikationer/ISBN/6400/978-91-620-6496-9/>

Församlingsarkivet

Gravprogrammet, uppdaterat med bilder, gravrättsinnehavare, gravsatta, placering av gravar på gravplatsen. Uppgifterna och bilderna uppdateras allteftersom begravningsrätten ändras. Uppgifterna är knutna till gravar.se

Gravplatsinventering genomförd av genealogen Britt Bengtsson. Två pärmar med Nya respektive Gamla kyrkogården samt en pärm med utsorterade gravvårdar som delvis återfinns i lapidariet.

Bilaga 1 Lagstiftning och styrdokument

Kulturmiljölag (1988:950)

Kyrkogårdar och begravningsplatser regleras ur kulturhistorisk synvinkel i första hand av kulturmiljölagens 4 kap. om kyrkliga kulturminnen. Länsstyrelsen är beslutsfattare och tillsynsmyndighet i ärenden gällande kyrkobyggnader, kyrkogårdar/begravningsplatser och kyrkliga inventarier. Nedan följer utdrag ur lagtexten gällande förändringar och vård av kyrkogårdar/begravningsplatser.

1 § Kulturbeskyddade värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

11 § I vården av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller försvåras.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1144).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen, för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

14 § Om Riksantikvarieämbetet beslutar det, skall bestämmelserna i 13 § tillämpas också i fråga om en begravningsplats som tillkommit efter utgången av år 1939, om begravningsplatsen ligger invid en kyrkobyggnad som uppförts dessförinnan eller är märklig genom sitt kulturhistoriska värde.

15 § Om det på en begravningsplats eller i en byggnad på en begravningsplats som ägs och förvaltas av en borgerlig kommun finns föremål av kulturhistoriskt värde, tillämpas bestämmelserna i 6, 7, 9 och 10 §§ också på sådana föremål. Kommunen skall därvid ansvara för förteckningen samt förvaringen och vården av föremålen. I stället för vad som sägs i 7 § skall i förteckningen anges om ett föremål ägs eller förvaltas av någon annan än kommunen.

Exempel på vad som kan klassas som *väsentlig förändring* (§ 13 ovan) av en kyrkogård kan vara:

- Större förändringar av kvartersindelning, hägnader och gångsystem
- Borttagning eller omläggning av kyrkogårdsmur
- Ändring av vegetationens arkitektoniska eller rumsskapande karaktär

Det kan även vara mindre förändringar som inte i sig självt kan klassas som väsentliga, men som har stor betydelse för helhetsverkan om de upprepas gång på gång. Sådana förändringar kan vara:

- Borttagande av grustäckta gravplatser och igensåning med gräs
- Borttagande av järnstaket och stenramar
- Övergivna och återtagna gravvårdars utplånande
- Fällning av träd

Ifall man är tveksam om en ändring eller ett tillskott är tillståndspliktigt eller ej, så bör man ringa till länsstyrelsen och prata med en handläggare för kyrkogårdsfrågor, länsstyrelsen har nämligen tolkningsföreträdare i frågan. Vill man veta mer om tillståndsprövning så har länsstyrelsen i Skåne skickat ut en skrift till samtliga församlingar med titeln ”Kyrkliga kulturminnen – vägledning för tillståndsprövning”. Den kan även beställas hos länsstyrelsen.

Begravningslagen

Begravningslagen och begravningsförordningen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. Den enskilde gravrättsinnehavarens rättigheter och även skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel understryks i begravningslagen. I lagens 7 kap ges dock möjligheter för upplåtaren eg. kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser/-vårdar. Länsstyrelsen är appellationsinstans för begravningslagsärenden. Nedan följer ett par ur föreliggande dokumentations synvinkel relevanta utdrag ur begravningslagen:

2 kap.

12 § *En begravningsplats skall hållas i ordnat och värdigt skick och den helgd som tillkommer de dödas vilorum skall alltid iakttas.*

7 kap.

3 § *Innehavaren av gravrätten skall hålla gravplatsen i ordnat och värdigt skick.*

9 § *När upplåtelse tiden för gravrätten går ut, har gravrättsinnehavaren rätt till en ny upplåtelse, om (författarens kommentar: bland annat) gravplatsen är väl vårdad,*

26 § *Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.*

27 § *Innan en gravanordning sätts upp, skall upplåtaren pröva om den är sådan att den kan tillåtas.*

28 § *När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. Medgivande skall lämnas, om det inte finns risk för att man förfar med gravanordningen på ett ovärdigt sätt.*

30 § *Upplåtaren får göra ändringar på gravplatsen bara om gravrättsinnehavaren medger det. Ändringar som är nödvändiga för att tillgodose kraven på miljöskydd, hälsoskydd och arbetarskydd får dock genomföras, även om gravrättsinnehavaren motsätter sig ändringen.*

31 § *Om skador måste förebyggas, har upplåtaren rätt att genast genomföra nödvändiga åtgärder på gravplatsen.*

37 § *Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats.*

Plan- och bygglag (2010:900)

I PBL, plan- och bygglagen, regleras åtgärder och förändringar på byggnader med högt kulturhistoriskt värde. För bygglovspliktiga ärenden som lyder under lagen är stadsbyggnadskontoret beslutsfattare. Nedan följer för kyrkogårdarna relevanta utdrag ur plan- och bygglagen.

8 kap. Krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser

13 § *En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas. Första stycket ska tillämpas också på;*

1. anläggningar som är bygglovspliktiga enligt föreskrifter som har meddelats med stöd av 16 kap. 7 §, 2. tomter i de avseenden som omfattas av skyddsbestämmelser i en detaljplan eller i områdesbestämmelser, 3. allmänna platser, och 4. bebyggelseområden.

14 § *Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.*

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

En anordning för ett syfte som avses i 4 § första stycket 2–4, 6 eller 8, ska hållas i sådant skick att den alltid fyller sitt ändamål. Lag (2011:335).

9 kap. Bygglov, rivningslov och marklov m.m.

11 § *Det krävs marklov för schaktning eller fyllning som inom ett område med detaljplan avsevärt ändrar höjdläget inom en tomt eller för mark inom en allmän plats, om inte kommunen har bestämt annat i detaljplanen.*

Om ett viss höjdläge för markytan är bestämt i detaljplanen, krävs det trots första stycket inte marklov för att höja eller sänka markytan till den nivån.

12 § *Det krävs marklov för trädgårdning och skogsplantering inom ett område med detaljplan, om kommunen har bestämt det i planen.*

13 § *Det krävs marklov för schaktning, fyllning, trädgårdning och skogsplantering i ett område utanför detaljplan.*

Miljöbalken (1998:808)

Miljöbalkens bestämmelser spänner över ett stort antal ämnesområden såsom till exempel naturreservat, biotopskydd, landskapsbildsskydd och riksintressen. Länsstyrelsen har det övergripande myndighetsansvaret.

1 kap. Miljöbalkens mål och tillämpningsområde

1 § Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl. Miljöbalken skall tillämpas så att:

1. människors hälsa och miljön skyddas mot skador och olägenheter oavsett om dessa orsakas av föroreningar eller annan påverkan,
2. värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas,
3. den biologiska mångfalden bevaras,
4. mark, vatten och fysisk miljö i övrigt används så att en från ekologisk, social, kulturell och samhällsekonomisk synpunkt långsiktigt god hushållning tryggas, och
5. återanvändning och återvinning liksom annan hushållning med material, råvaror och energi främjas så att ett kretslopp uppnås.

Jaktlagen (1987:259)

Alla vilda däggdjur och fåglar samt deras bon och ägg är fredade enligt jaktlagen. Vissa arter får jagas under bestämda förhållanden eller bestämda tider på året. Jaktlagen anger vad som gäller i dessa frågor.

1 § Denna lag gäller viltvården, rätten till jakt och jaktens bedrivande inom svenskt territorium samt frågor som har samband därmed.

2 § Med vilt anses i lagen vilda däggdjur och fåglar. Med jakt avses att fånga eller döda vilt och att i sådant syfte söka efter, spåra eller förfölja vilt. Till jakt räknas också att göra ingrepp i viltets bon och att ta eller förstöra fåglars ägg.

RÅ 2002 ref. 37 Tillståndskravet för vilthägn i 24 a § naturvårdslagen har ansetts omfatta hägn ansett för strutsar.

3 § Viltet är fredat och får jagas endast om detta följer av denna lag eller av föreskrifter eller beslut som har meddelats med stöd av lagen. När viltet är fredat, gäller fredningen också dess ägg och bon. Detta gäller även inom Sveriges ekonomiska zon. Lag (1994:1820).

Artskyddsförordningen (2007:845)

Artskyddsförordningens bestämmelser bygger på bemyndiganden i miljöbalkens åttonde kapitel rörande regler till skydd för hotade djur- och växtarter utöver vad jakt- och fiskelagstiftningen innebär. Med förordningen har en väsentlig del av bestämmelserna i EU:s fågeldirektiv och habitatdirektiv genomförts i svensk lagstiftning. Förordningen omfattar dels de arter som skyddas enligt de båda direktiven, dels vissa andra vilt levande arter som är hotade i Sverige. Nedan följer ett utdrag ur artskyddsförordningen gällande fridlysning. Sedan 2008 bestämmer regeringen vilka arter som skall fridlysas och detta förs in i artskyddsförordningens första och andra bilaga. I bilaga 1 finns alla arter angivna som fridlysts genom EU: s två habitatdirektiv; fågeldirektivet från 1979 och art- och habitatdirektivet från 1992. Fridlysta arter som anses behöva ett ”noggrant skydd” i Sverige enligt habitatdirektiven är markerade med ett N. I bilaga 2 till artskyddsförordningen listas alla övriga arter som har fridlysts i hela eller delar av Sverige. Varje land som är medlem i EU ansvarar för sina specifika arter. Alla fladdermöss och grod- och kräldjur är fridlysta i Sverige.

Fridlysning

4 § I fråga om vilda fåglar och i fråga om sådana vilt levande djurarter som i bilaga 1 till denna förordning har markerats med N eller n är det förbjudet att

- 1. avsiktligt fånga eller döda djur,*
- 2. avsiktligt störa djur, särskilt under djurens parnings-, uppfödning-, övervintrings- och flyttningsperioder,*
- 3. avsiktligt förstöra eller samla in ägg i naturen, och*
- 4. skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplats*
Förbudet gäller alla levnadsstadier hos djuren.
Första stycket gäller inte jakt efter fåglar och däggdjur. I fråga om sådan jakt finns bestämmelser med motsvarande innebörd i jaktlagen (1987:259) och jaktförordningen (1987:905).

Miljömål

Sveriges har 16 nationella miljö kvalitetsmål från 1999. Ett av dem kallas *God Bebyggd Miljö*. Målet innebär bland annat att ”natur- och kulturvärden i städer, tätorter och annan bebyggd miljö skall tas tillvara och utvecklas”³. Detta inkluderar kyrkogårdar som, tillsammans med parker, kan räknas som grönområden inom tätbebyggda områden.

---

³ Miljömålsportalen; <http://miljomal.nu/15-God-bebyggd-miljo/Definition/>

Bilaga 2 Allmänna riktlinjer för vård och underhåll

Gravvårdar och andra anläggningar av sten

De flesta gravanordningar på våra kyrkogårdar är av sten. Stenmaterialet i gravvårdarna kan förenklat delas in i två grupper; karbonat- och silikatsten. Karbonatsten består huvudsakligen av basiskt beståndsmaterial och är känsliga för syror. De är relativt mjuka och är också mer känsliga för mekanisk påverkan. Till *karbonatstenar* hör kalksten, marmor och kalciumbunden sandsten. Silikatstenarna består av sura mineraler och tål därför sura medel bra. De är också hårda och mindre känsliga för yttre påverkan. Till *silikatstenarna* hör graniter (omfattar granit, gnejs, kvartsit, diabas, syenit) kvartsitskiffer och silikatbunden sandsten.

Äldre gravvårdar av sten är oftast utförda av kalk- eller sandsten. Först under 1800-talets slut börjar de hårdare bergarterna att användas för att till slut dominera gravvårdsmaterialet på kyrkogårdarna.

Alla stenmaterial har olika förutsättningar och innan man rengör eller utför mer avancerade arbeten är det därför viktigt att ta reda på vilka vårdkraven och behoven är för det specifika objektet. En del gravstenar består också av en kombination av olika bergarter såsom granitvårdar med inskriftstavor av marmor. I andra fall kan gravvården vara en sammansättning av olika material såsom järn eller porslin.

Biologisk påväxt på sten

De flesta gravvårdar blir med tidens gång en växtplats för alger, lavar och mossor. Alger och vissa arter av lavar och mossor trivs särskilt i fuktiga och skuggiga miljöer. Andra arter av lavar och mossor växer istället på sten uppbyggd av särskilda mineral, oavsett hur mycket skugga eller solljus platsen har. Stenar som är skrovliga har ofta mer påväxt av lavar och mossor eftersom de är lättare att få fäste på. Smuts, jord och växtnedfall främjar påväxt på vårdarna.

Generellt sett är inte påväxten någon fara för gravvårdar som är gjorda av silikatsten som gnejs och granit. Till viss del kan påväxt av lavar och alger på gravvårdar utgöra ett skydd mot luftföroreningar. Lavar som lever på sten innehåller syror som löser ur mikroskopiska mineraler från underlaget. Dessa kan påverka ytan och göra den lite skrovligare. Processen är emellertid *mycket* långsam – och kan pågå under sekler.

Lavar och alger är också svåra att ta bort och för att inte riskera att skada stenen kan det vara bäst att låta bli. Däremot kan framför allt mossan binda fukt och om stenen har sprickor där vatten kan tränga in finns det risk för frostsprängning. Risken för frostsador ökar om gravvården är av kalk- eller sandsten eftersom detta material kan suga åt sig fukt från mossan och därefter skadas vid frost. Lavar och

mossor som växer på gravstenarna gör också inskrifterna mindre läsbara och av denna anledning är det bra om man kan minska risken för påväxt.

Rengöring av sten

På många kyrkogårdar/ begravningsplatser har man tvättat gravvårdar för att få bort lavar, alger och mossa. I första hand bör man vidta förebyggande åtgärder för att minska påväxten på gravstenarna (se rubrik förebyggande åtgärder nedan). Vid tvättning bör man vara helt säker på att stenen inte tar skada. Rengöring ska utföras skonsamt med varmt vatten, mjuk borste och mildt neutralt rengöringsmedel som är biologiskt nedbrytbart, exempelvis vanlig såpa. Högtryckstvätt kan användas på granit med max 100 bars tryck. Högtryckstvätt ska inte användas på mjuka bergarter eller där det finns målade inskriptioner eller inslag av andra material som kan förstöras. Rengöring med vatten ska inte ske vid risk för frost.

Där påväxten är riklig eller djupt sittande kan man behöva behandla påväxten under en längre tid. En metod är att täcka in stenen i plast under en tid för att mjuka upp påväxten som då blir lättare att ta bort. I Sveriges Stenindustriförbunds broschyr om gravvårdar⁴ kan man läsa mer om olika metoder. Äldre kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar och känsliga stenarter bör dock endast rengöras i samråd med konservator.

Syror, lut, ogräsmedel och starka rengöringsmedel ska aldrig användas på gravvårdar. Kommersiella rengöringsmedel innehåller kaliumhydroxid och är liksom lut starkt basiskt, frätande och dessutom saltbildande. Saltet som trängt in i stenen kristalliseras och sväller vid torkning varvid stenen sprängs sönder. Basiska medel bidrar till upplösning av vissa mineral. Även metoden är viktig. Hårda borstar av stål eller dylikt bör undvikas och sköljning bör ske kontinuerligt under tvättningen så att eventuella gruskorn inte repar stenen.

Andra skador på sten

Ofta är det svårt att stoppa nedbrytning av sten när den har börjat och därför är det viktigt med regelbunden inspektion av gravvårdar. Kalkhaltiga stenar som marmor, kalksten, skiffer och sandsten är mindre motståndskraftiga, såväl mot kemiska föroreningar som mekanisk åverkan, än hårdare stensorter som gnejs, granit och diabas. Skadorna uppkommer som sprickor, stembortfall, gipskrusta, avflagningar, bompartier, deformationer och pulverisering. Skadorna kan vara orsakade av luftföroreningar eller väder och vind som bryter ned stenen på naturlig väg. Rostiga järndetaljer såsom järnkramlor, dubbar eller andra järndetaljer kan också spränga sönder eller skada stenen inifrån vilket både är skadligt för stenen och kan vara en säkerhetsrisk. Detaljer som påvisar början till rostutfällning behöver därför bytas ut eller rostbehandlas i tid, innan nedbrytningen har börjat. Enklare lagningar kan

---

⁴ <http://www.sten.se/gravvardar/privatkundshjalp/>

göras utan konservatorshjälp. Avslagna bitar eller lösa delar av stenen bör tas till vara och återmonteras. Allvarligt skadade stenar som uppvisar sprickor, bompartier, pulverisering eller sandning bör däremot alltid lagas i samråd med en stenkonservator. Lagning med cement eller andra starka limningsmetoder skall absolut undvikas i dessa sammanhang.

Andra skador som gravvårdar kan utsättas för är stearin, sot, klotter samt missfärgningar av järn och koppar. Stearin kan avlägsnas med läskpapper samt något av följande medel: mjukt verktyg av trä eller plast, kemiskt ren bensin, eller varmluftpistol. Sot tas bort med torr rengöringsmetod exempelvis *gomma pane* (en fast deg gjord på en blandning av vetemjöl, vatten, kopparsulfat och målarsoda, degen används som ett suddgummi). Konservator bör anlitas vid rengöring av rost- och kopparmissfärgningar. Klotter bör saneras snarast då färgen är lättare att avlägsna när den är färsk. Sanering av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar bör dock ske i samråd med konservator.

Förebyggande åtgärder för gravvårdar av sten

Med enkla förebyggande åtgärder kan man förhindra eller mildra skadorna på sten. Nedan följer några enkla riktlinjer som kan användas i den dagliga skötseln.

- Borsta bort smuts från stenarna. Använd en mjuk borste. Vid hösten rengör man från nedfallande löv och under växtsäsongen tar man bort gräsklipp och annat växtmaterial som hamnar på stenarna. Smutsen kan orsaka nedbrytningsskador på stenen och bli grogrund för mossa och lavar.
- Håll nere växtligheten kring gravstenarna men undvik att köra gräsklippare nära gravstenarna. Om möjligt frilägg ytan närmast stenen från gräs.
- Använd inte vattenspridare vid bevattning i närheten av gravvårdar. Bevattningen på stenen ökar påväxt av alger och mossa.
- Nedlagda stenar bör resas då de ofta är mer utsatta i liggande läge för smuts, fukt eller mekaniska skador.
- Regelbunden översyn med omdubbing av lösa stenar och lösa stendetaljer. Rostiga dubbar bör ersättas eftersom rost kan spränga sönder sten inifrån och detta i sin tur kan göra stenen instabil och medföra säkerhetsrisk.
- Informera om varsam användning av marschaller och ljus på kyrkogården. De kan orsaka värmeskador och stearinstänk på stenarna.

- Vid imålning av inskriptioner rekommenderas en oljebaserad lackfärg av typen Jotuns Bengallack. Om färgen är för oljig, exempelvis linoljefärg, kan den dras in i stenen kring inskriptionen, framför allt gäller det på marmorstenar.

Åtgärder som kräver specialkompetens

- Omdubbing av sten utförs av stenhuggare.
- Borttagning av kopparmissfärgning eller rost utförs av konservator.
- Borttagning av gipskrusta på sten utförs av fackman. Gipskrusta bildas på kalkhaltiga stenar vid höga svavelhalter i luften.
- Imålning av inskriptioner kan med fördel utföras av stenhuggare, sten- eller målerikonservator. Förgyllningsarbete bör alltid utföras av expertis.
- Lagning av vittringsskador och spjälkande ytskikt i stenen.
- Åtgärder på kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar ska alltid utföras i samråd med konservator.

Tillståndsprövning

Omfattande förändringar såsom borttagning eller nedläggning av gravvårdar i stor omfattning kräver Länsstyrelsens tillstånd. Större lagningar och renoveringar av kulturhistoriskt värdefulla gravstenar kräver tillstånd från Länsstyrelsen.

Läsa mer:

Vård av gravstenar, Riksantikvarieämbetet, 2002. Finns att ladda ned på www.raa.se
En handbok om natursten, Gravvårdar, Sveriges stenindustriförbund SSF, 2005.
Skriften kan laddas ned från www.sten.se
Andréasson, Anna. Gravvårdar i sten – ett mångskiftande kulturarv. Stad & Land 184.

Anordningar av järn

Äldre järnföremål är tillverkade på ett annat sätt än idag och har också andra egenskaper och sammansättning än dagens järn. Vid alla lagningar gäller att man skall eftersträva att använda metall som är så lik ursprungsmaterialet som möjligt. Man kan skilja på smidesjärn, gjutjärn och stål. Smidesjärn har låg kolhalt vilket gör det mjukt och lätt att smida. Smidesjärn får ofta rostskador framför allt i skarvar. Gjutjärnet är hårdare, har högre kolhalt och är mindre känsligt för korrosion. Gjutjärnet tål tryck bra men är mer benäget att spricka vid töjning. Stål är en legering med högre kolhalt och har även högre motståndskraft mot rost.

Järn måste underhållas kontinuerligt för att bevaras. Rost borstas bort med stålborste. Därefter grundas järnet med blymönja och målas två gånger med äkta linoljefärg. Järn som inte har varit målat kan rostskyddsbehandlas med linoljebränning. Järnet penslas med kokt linolja som kryper in och fyller alla porer, innan bränningen med gasolvärmare utförs. Ett mindre föremål kan också sänkas ned i het linolja. Ett tredje sätt är att värma linoljan till cirka 70 grader och pensla på föremålet. Behandlingen bör upprepas ett par gånger innan fullgott resultat uppnås.

Förebyggande åtgärder för anordning av järn

- Årlig inspektion av järnföremål.
- Regelbunden ommålning av målade järndetaljer med 5-10 års intervall.

Åtgärder som kräver specialkompetens

- Förgyllning eller försilvring bör utföras av fackman.
- Vid lagning eller komplettering bör fackman anlitas.

Tillståndsprovning

Större åtgärder på staket, grindar eller gravvårdar kan vara tillståndspliktiga.

Läsa mer:

Red. Monika Fjaestad, <i>Tidens tand, förebyggande konservering</i> , Riksantikvarieämbetet 1999.

Kyrkogårdsmurar

Murarna kring kyrkogården kan ha olika teknisk uppbyggnad och platsens förutsättningar gör också att vård- och underhållsbehoven kan variera mycket. Vanliga skador är sättningar, stenar som lossnat ur sitt läge, kalvande murar, salt och kalkutfällningar, fogbortfall och frostsador. Skadorna är ofta orsakade av förutsättningarna på platsen såsom grundläggning, växtlighet, undergrund, markhöjning och inte minst markbehandling.

Murarna kan bestå av fältsten, sprängsten, huggen sten eller blocksten. Äldre murar är ofta kallmurade och saknar ibland avtäckning vilket inte innebär några problem så länge dräneringen fungerar. Med tiden har dock många kallmurar täckts med tegel eller hållar för att undvika att vatten samlas i muren vid dålig avrinning. Likaså kan murarna ha fogats på utsidorna. Andra murar är bruksmurade dvs. stenarna har lagts samman med bruk. Traditionellt har kalkbruk använts men senare även kc-bruk och cementbruk. Bruksmurar behöver ha en fungerande avtäckning för att vatten inte ska samlas inne i muren och spränga sönder muren inifrån. Svaga punkter kan vara fogar mellan avtäckningshållar eller lösa tegelpannor.

Löv och skräp som samlas på muren förmultnar så småningom till jord och blir grogrund för växtlighet vilket kan orsaka frostsprängning i muren. Träd som växer nära muren kan med tiden skjuta muren ur läge. Trädets rötter söker sig till vatten och i regel är trädets rötter inte någon fara för muren så länge dräneringen fungerar. När trädet förmultnar kan rötter vid murarna skapa hålrum som gör att stenar i muren rör sig.

Vid underhåll av muren bör man använda samma fogbruk och eftersträva samma utseende på fogarna som befintligt så länge det inte finns tekniska problem med bruket. En huvudregel är att bruket inte får vara hårdare än stenen då det kan orsaka skador på stenen vid frost. På samma sätt kommer ett lagningsbruk som är hårdare än det befintliga bruket att spränga sönder det svagare bruket.

Lagning av muren bör i första hand göras med den befintliga stenen. Kompletteringar bör göras med sten av samma bergart, med fältsten eller med samma ytbehandling som den befintliga. Främmande och importerade bergarter bör inte användas i kyrkogårdsmuren.

Vid lagning av stenmurar bör man vara observant på djur och växtliv som kan skadas av åtgärderna. Stenar med lav och mossa bör läggas med samma utsida som tidigare i konstruktionen. Alla grod- och kräldjur i Sverige är fridlysta. För att inte riskera att skada grod- och kräldjur som kan övervintra i frostfria lägen inne i murar bör renovering ske mellan juni-augusti. Man bör dock vara observant på eventuella häckande fåglar i murarna under denna tid. Stenmurar i anslutning till jordbruksmark är biotopskyddsområden. Innan åtgärder påbörjas måste man kontakta Länsstyrelsen och eventuellt även söka dispens.

Förebyggande åtgärder

- Regelbunden besiktning med översyn av avtäckningar och fogar bör ske årligen. Små skador kan snabbt förvärras om de inte åtgärdas.
- Rensa bort löv och växtlighet på muren innan det får fäste. Trädskott som börjat växa i muren och dras loss kan skada muren.
- Fint gräs, mossa, lavar och sedum kan tillåtas växa på muren. All annan växtlighet tas bort.
- Träd som dör i trädkransar utmed murar bör återplanteras. Små lägesjusteringar på upp till 0,5 meter från ursprunglig plats kan vara ok för att förebygga framtida konflikter. Upplevelsen av att träden står i linje med varandra längs muren ska behållas.
- Upplag av snö vid snöröjning bör inte göras intill stenmurar. Vid tö bildas stora mängder vatten som kan skapa problem om dräneringen inte är tillräcklig.

Åtgärder som kräver specialkompetens

- Större skador bör utredas av fackman exv. byggnadsingenjör.
- Fuktproblem kan behöva åtgärdas genom att leda bort vattnet. Ta kontakt med en fackman för att utreda bakgrunden till problemen.

Tillståndsprovning

Större renoveringar såsom grundförstärkning, förlängning av mur eller upptagning av nya öppningar kräver tillstånd från Länsstyrelsen.

Läsa mer:

Catharina Svala, <i>Kyrkogårdsmuren – kultur och konstruktion</i> . Stad och Land 180, Movium 2010.

Marktäckning

Den vanligaste formen av marktäckning på skånska kyrkogårdar är singeltäckning. Singeltäckning eller grustäckning har en stark tradition trots att den inte är särskilt lång ur ett historiskt perspektiv. Grus- eller sandtäckning uppstod i samband med att kyrkogårdarna planerades med gångar och man började plantera växter på gravplatserna på 1800-talet. I början användes naturgrus men idag har man övergått till singel eftersom möjligheten att få tag på naturgrus är begränsad. Sandtäckta gravplatser är idag sällsynta på kyrkogårdar. Där de fortfarande finns kvar bör de därför underhållas och bevaras av trädgårdshistoriska skäl.

På många kyrkogårdar är traditionen att mönsterkratta singeltäckta gravplatser levande. Ibland sköts den av personal på kyrkogården men i många fall kan den vara knuten till en privatperson som sköter gravplatserna. Där det finns tid och möjlighet bör man fortsätta traditionen att mönsterkratta. Eventuellt kan man överväga att kratta ett fåtal gravplatser. Vid singeltäckning på kyrkogården bör man använda sig av en neutral färg. Singel av vit eller mörkgrå sten bör generellt undvikas då den med vissa undantagsfall inte har traditionell förankring på kyrkogården.

Hårdgjorda ytor har blivit allt vanligare på kyrkogårdar framför allt för att göra ingångar mer tillgängliga. Smågatsten och den större gatstenen är vanliga inslag liksom tegel och betongplattor som, trots sin enkelhet, åldras och smälter in fint i kyrkogårdsmiljön. Mer exklusiva material som kalkstenshällar används ofta i huvudgångar och inne i kyrkorna. Asfaltbeläggning är vanlig främst i anslutning till kyrkogården vid parkeringsytor. Nyare material i form av t.ex. betongsten bör undvikas vid anläggningar på äldre kyrkogårdar eftersom de saknar traditionell förankring och har en för den äldre kyrkogården främmande karaktär.

Tillståndsprövning

Nyläggning eller omläggning av gångar samt byte av marktäckningsmaterial på kyrkogården kan vara tillståndspliktigt varför tillstånd skall sökas hos Länsstyrelsen för dessa åtgärder.

Häckar och buskar

Kyrkogårdens häckar har stor betydelse för kyrkogårdens uppbyggnad och karaktär. Häckarna finns vanligen som klippta begränsningshäckar, rygghäckar längs gravplatserna, som infattningshäckar och planteringsramar. Ett vanligt problem är att häckarna tillåts växa allt för nära intilliggande anläggningar såsom gångar, gravstenar och stenmurar. Växligheten orsakar skada genom att skräpa ned, skugga och växa över exempelvis gravstenar. Rötterna kan också rubba anläggningar ur sitt läge.

Där häckar vuxit sig för stora bör man föryngra beståndet eller beskära tillbaka det. Önskad storlek bör anges i skötselplanen som bredd, höjd och vinklar. Där häckarna är formade i mönster eller figurklippta bör detta också anges i skötselplanen, exempelvis är ovala eller rundade planteringsramar vanliga på gravplatser.

Vid nyanläggning av häckar och buskplanteringar bör man tänka på att använda traditionella växter inom kyrkogårdens äldsta delar.

Svampskadad buxbom

Om buxbomen är missfärgad kan den vara angripen av en svampsjukdom. Den första åtgärden är att ta reda på vilken svamp som orsakat skadan eller om det är ogynnsamma markförhållanden som lett till förändringen. Två vanliga skadesvampar som drabbar buxbom är ur släktena *Cylindrocladium* och *Volutella*. Båda svamparna benämns som buxbomssot och *Volutella* ibland även som kräfta. I släktet *Cylindrocladium* finns det över 50 arter varav *Cylindrocladium buxiola* är den allvarligaste. Båda svampsjukdomarna angriper bladen som blir bruna och faller av och till sist dör hela plantan. *Volutella* behöver sårskador för att kunna infektera medan *C. buxiola* kan drabba unga plantor. I det senare fallet uppträder svarta streck på stjälkarna som utvecklas nerifrån plantan.

Det har visat sig att den på kyrkogårdar mest förekommande sortens buxbom är *Buxus sempervirens Suffruticosa*. Det är den som har sämst motståndskraft mot svampangrepp av *C. buxiola* vilket gör problemet än mer allvarligt. Det finns inga kända buxbomssorter som är resistent mot *C. buxiola*. Den rena sorten *Buxus sempervirens* växer dock snabbare och därmed kan återväxten av svampen hämmas genom klippning. *B. balearica* är den minst mottagliga då den har tjockare läderaktiga blad där inte svampen kan få fäste lika lätt.

Om det är *C. buxiola* så är läget allvarligt och utsikterna för bevarande små. För att förhindra att smittan sprids måste besökare informeras så att inte nya smittade

plantor planteras på kyrkogården. Detta kan t.ex. göras genom anslag på anslagstavla eller kyrkogårdsporten. All buxbom bör inventeras och prover måste tas på flera olika ställen för att säkerställa svampsjukdomen. Proverna kan skickas till *AgroTech* i Aarhus, Danmark för analys. Därefter bör en skötselplan tas fram för hur man ska gå tillväga med den skadade buxbomen.

Ersättningsväxter

I värsta fall kan man behöva ersätta buxbom med annat växtmaterial. Ersättningsväxten bör ha samma kvalitéer och funktioner som buxbomen. Infattningshäckar av buxbom är ibland så låga som 15 cm vilket ställer höga krav på växtmaterialet. Ersättningsväxten bör vara vintergrön, relativt långsamväxande och tåla kraftig beskärning samt ha låga ståndortskrav.

Lämpliga vintergröna växter är enligt Movium och SLU, barrväxterna idegran, den vanliga som går att beskära *Taxus baccata*, den japanska *Taxus cuspidata* eller hybrididegranen *Taxus x media* och vanlig en *Juniperus communis*. Andra vintergröna växter är berberis som finns i flera lämpliga sorter, järnek, blå *Ilex meserveae* eller japansk *Ilex crenata*, myrtentry, *Lonicera nitida* och eldtorn, *Pyracantha coccinea*. Om man kan tänka sig lövfällande sorter finns bland annat oxbär, *Cotoneaster*, liguster och måbär, *Ribes alpinum*.

Även perenner och halvbuskar som går att beskära och har mer eller mindre vintergrönt bladverk som gamander, lavendel, isop, pontisk malört, ljung och åbrodd kan användas som infattningshäckar. Det gäller att ta reda på huruvida växterna delar ståndortsförutsättningar, åbrodden är tåligast medan lavendeln har stora krav på kalkhaltig sandjord för att bli riktigt bra. I första hand bör man använda sig av ett växtmaterial som redan finns på kyrkogården, som har kulturhistorisk förankring och som trivs i den aktuella jordmånen.

Tillståndsprövning

Borttagning av växtmaterial och ersättning med nytt växtmaterial eller nyanläggningar på kyrkogården i större omfattning kan vara tillståndspliktigt varför tillstånd ska sökas hos Länsstyrelsen för dessa åtgärder.

Läsa mer:

Buxbomen i Skåne och Blekinge – kulturhistorisk analys. Cissela Olsson och Anna Rabow, Regionmuseets rapportserie 2013:28.

Döende buxbom – ett hot mot vårt gröna kulturarv. Charlotte Rosander, *Gröna Fakta* nr 2 2011, Movium. Kan beställas för 35 kr från www.movium.slu.se

Trädsjukdomar

Under senare år har allt fler trädsjukdomar upptäckts i landet. Med stor sannolikhet är detta kopplat till ett förändrat klimat. Ask, ek, kastanj och alm är några av de drabbade trädslagen. Almsjukan är känd sedan början av 1900-talet medan askskottsjukan dök upp under början av 2000-talet. Läget är nu så pass allvarligt för de båda trädslagen att både alm och ask är hotade sett i ett nationellt perspektiv. Därför har de klassats som sårbara arter på Artdatabankens rödlista från 2010.

Både almsjuka och askskottsjuka orsakas av svamp; *Ophiostoma ulmi* och den aggressivare *Ophiostoma novo-ulmi* går på alm medan *Hymneoscypbus albidus* drabbar ask. Det första som märks på en drabbad alm är gula blad på den gren där svampen fått fäste. Svampen sprider sig därefter i hela trädet och sjukdomen blir synlig som färgade stråk, mörka punkter eller som en mörk rand i årsringen närmast barken i en itusågad drabbad gren. Askskottsjukan drabbar trädets unga skott och de knoppar som bildats föregående år slår aldrig ut. En röd eller brun missfärgning av de drabbade skotten blir tydlig. Sjukdomsangreppet kan vara antingen lindrigt eller aggressivt, det senare innebär att även grova grenar drabbas. Sjukdomen kan gå ända in till stammen och bilda kräftliknande sår. Under den senare delen av sommaren sprids svampens sporer från fruktkroppar som bildats på bladen och orsakar nya angrepp. De sista åren har det kommit larm om besvärliga algsvampar av släktet *Phytophthora* som orsakar sjukdomar på ek, kastanj och bok. För att konstatera ett angrepp krävs en laboratorieanalys.

Många kyrkogårdar har drabbats av trädsjukdomar de senaste decennierna. Antalet träd som har sågats ner är stort, samtidigt som kulturmiljön kring våra kyrkor drastiskt har förändrats. För att dämpa spridningen av almsjuka ska träd som insjuknat tas bort. När det gäller askskottsjukan och vid möjliga *phytophthora*-angrepp behöver man inte vara lika drastisk. Man kan vänta och se hur trädet klarar angreppet, det finns flera exempel på att drabbade individer har kunnat återhämta sig. Så länge det inte finns någon säkerhetsrisk ska beskärning undvikas då det kan försämra trädens hälsa.

De gamla träd som tas bort lämnar ett stort tomrum efter sig och innebär en stor förändring av miljön under många år. För att på något vis återskapa det kulturhistoriska rummet och skapa en ny livsmiljö där biologisk mångfald åter kan frodas måste träden ersättas av nya. Även om man så önskar är det i dagsläget svårt att motivera återplantering av alm och ask. Om förutsättningarna stämmer är lönn och ek möjliga ersättningsträd. Undvik främmande trädslag och exoter som inte tidigare har funnits i den kulturhistoriskt värdefulla miljön nära kyrkan.

Naturmiljön

När det gäller trädfrågor finns det en ny skrift under framtagande som skall underlätta avvägningar och beslut som måste fattas gällande träd i offentliga miljöer. Skriften kallas *Fria eller fälla? – En metod för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer* och är ett samarbete mellan Riksantikvarieämbetet, Naturvårdsverket, Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation, föreningen Sveriges kyrkogårdschefer med flera.

I Rapporten *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd -Mål och åtgärder 2012-2016* som även Svenska kyrkan varit delaktig i att arbeta fram, finns det mål och åtgärder som särskilt gäller för Svenska kyrkans arbete med värdefulla träd på kyrkogårdar och begravningsplatser. Dessa är följande: Antalet särskilt skyddsvärda träd inom kyrkogårdar, gårdsmiljöer och på kyrkans mark i tätorter minskar ej p.g.a. avverkning, där alternativ finns. Beskrining och stabilisering som metod för att bevara särskilt skyddsvärda träd är väl spridd och används normalt i arbetet med dessa träd från och med 2012. I majoriteten av all nyplantering används det eller de trädslag som är mest värdebärande och typiskt för traktens kulturlandskap.

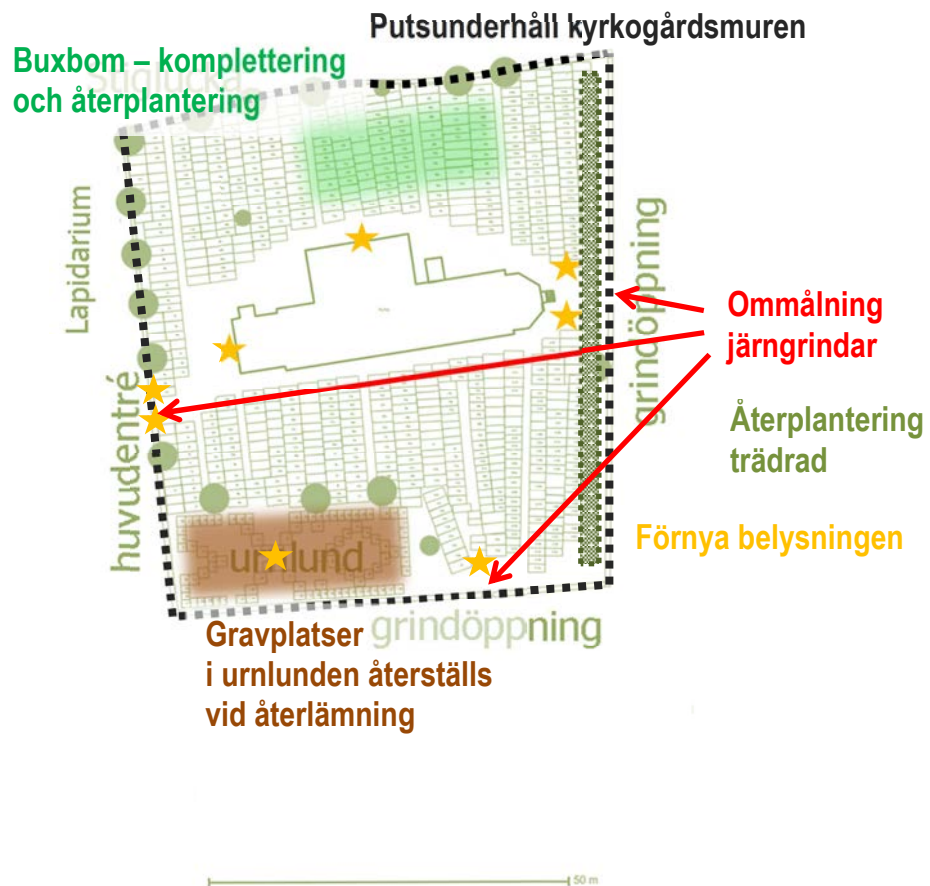
Trädvårdsplaner med nödvändiga åtgärder för att vidmakthålla särskilt skyddsvärda träd finns framtagna senast 2012 och tillämpas inom minst 70 % av kyrkogårdarna inom förvaltningen i Götaland och södra Svealand från och med samma år.

En miljövänlig skötsel och en medveten personal är a och o för livet på kyrkogården. *Gröna Postillan* och *Svenska kyrkans miljödiplomering för en hållbar utveckling* är två skrifter som innehåller bra tankar och tillvägagångssätt för ett arbete som värnar om det vilda på kyrkogården. Därtill finns skriften *Kyrkogården – Noas ark för djur och växter*, som beskriver kyrkogårdens biologiska värden och har kommit ur ett samarbete mellan Svenska kyrkan, Naturvårdsverket och Naturcentrum AB.

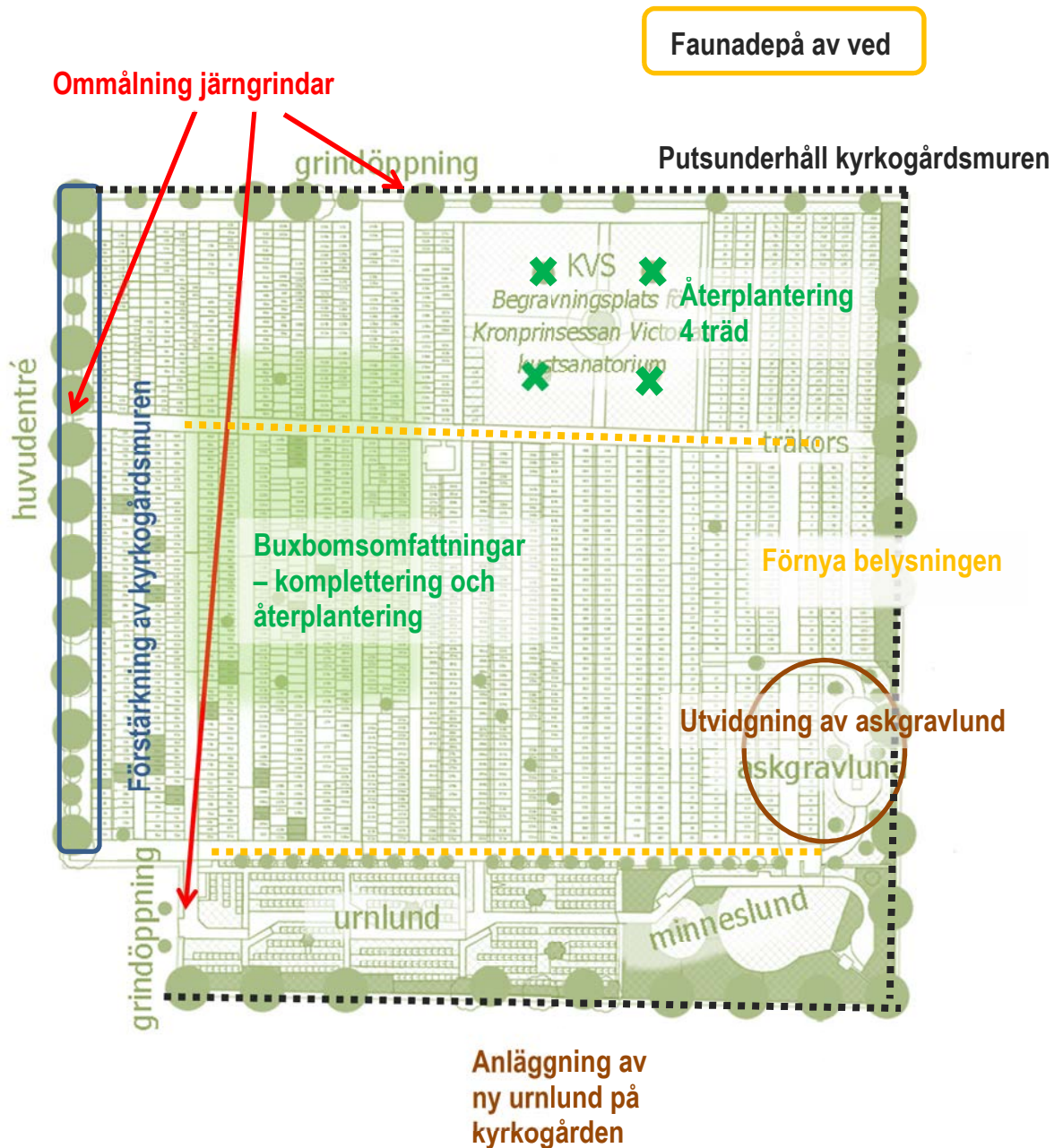
Många gånger är det enkla åtgärder som gör stor skillnad för det vilda på kyrkogården. Som att inte använda, eller vara sparsam med, kemiska bekämpningsmedel och att låta vilda växter få blomma ut innan gräset klipps. Allt fler församlingar uppmärksammar kyrkogården och begravningsplatsens betydelse för växter och djur. Samtidigt fördjupas kunskapen alltmer om den läkande och tröstande inverkan en mångfald av växter- och djur kan ha på oss människor.

Bilaga 3 Åtgärder

Åtgärder på Gamla kyrkogården

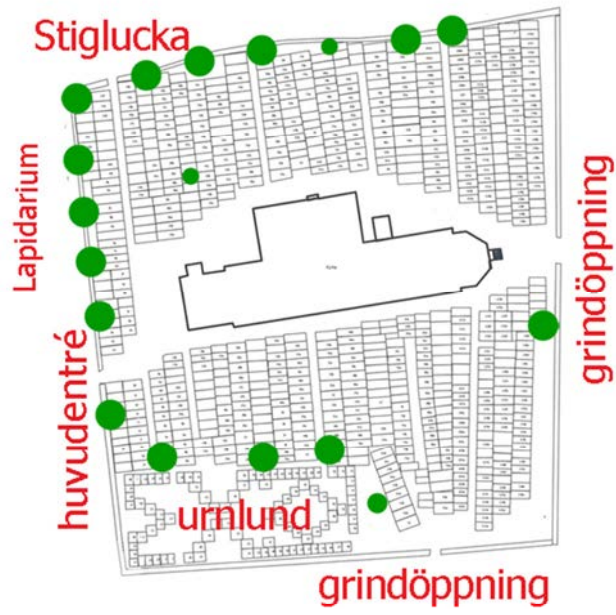

Åtgärder på Nya kyrkogården

Bilaga 4 Översiktskartor

Gamla kyrkogården

50 m

Nya kyrkogården

50 m

Regionmuseets E-rapportserie 2013

Kulturmiljö

1. Baldringe kyrka – utvändig renovering, Baldringe sn, AM, Maria Sträng, 2013
2. Pynten i Vattenriket, Kristianstad sn, BD, Jimmy Juhlin Alftberg och Helene Stalin Åkersson, 2013–2014
3. Barkåkra kyrkogård, Barkåkra sn, VP, Åsa Jakobsson och Maria Sträng, 2013

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

